

BEVARA ELLER UTVECKLA?

En fallstudie i hur kommuner hanterar kulturmiljöer i en tid av förtätning

GABRIELLA BORDEN & AXEL LILLIEBORG
Institutionen för Fysisk Planering

Författare: Gabriella Borden och Axel Lillieborg

Titel: *Bevara eller utveckla? En fallstudie i hur kommuner hanterar kulturmiljöer i en tid av förtätning.*

Handledare: Ulla Haglund

Program: Kandidatprogrammet i Fysisk Planering vid Blekinge Tekniska Högskola

Kurs: Kandidatarbete, FM1473

Omfattning: 15hp

Datum: 23 maj 2018

The Swedish School of Planning
BLEKINGE INSTITUTE OF TECHNOLOGY

FÖRORD

Med denna uppsats avrundas vårt slutgiltiga arbete och tid vid kandidatprogrammet för Fysisk planering, Blekinge Tekniska Högskola. Vi vill börja med att rikta vår uppskattning åt varandra för många goda skratt och minnen, och inte minst ett väl genomfört samarbete.

Avslutningsvis vill vi rikta ett särskilt tack till vår handledare Ulla Haglund som bistått med kunskap, inspiration och vägledning under arbetets gång.

Gabriella Borden & Axel Lillieborg

Karlskrona, maj 2018

SAMMANFATTNING

En studie av Riksantikvarieämbetet synliggör att två av tre svenska kommuner saknar förutsättningar för att ta hänsyn till kulturmiljövärden i den fysiska planeringen. Samtidigt ställs krav på kommunerna att öka bostadsbyggandet i ljuset av den rådande bostadsbristen. Således synliggörs en problematik där förtätning som utgör en samtida planeringsnorm behöver kunna genomföras utan att kulturmiljöer påverkas negativt. Omvandling av äldre hamn- och industriområden har präglat stadsutvecklingen i Europa sedan 1980-talet och i dessa omvandlingar finns ofta en strävan att bevara spår från de gamla verksamheterna. I den ovan beskrivna problematiken tar uppsatsen sitt avstamp.

Uppsatsen genomförs som en fallstudie om hur expansiva kommuner hanterar kravet att tillgodose kulturmiljöer inom ramen för hamn- och industriomvandlingar. Genom en kvalitativ textanalys studeras empirin som utgörs av kommunala plandokument såsom översiktsplaner, detaljplaner, planprogram samt kommunala kulturmiljöprogram. Studieobjekten är Malmö, Nacka och Göteborgs kommun, där den sistnämnda används i syfte att belysa en eventuell skillnad över tid i hantering av kulturmiljöer. För att besvara frågeställningarna tolkas sedan empirin utifrån teorierna "kreativa klassen" och "platsmarknadsföring" samt ställs mot forskning inom ämnesfältet.

Ur empirin har det kunnat skönjas att kommunerna uppvisar liknande tillvägagångssätt i hur kulturmiljöer ska tillgodoses, där en integrering av kulturmiljöerna i den nya bebyggelsen förefaller vara det vedertagna angreppssättet i hanteringen av att tillgodose kulturmiljöer. Denna strategi går även i linje med vad som föreskrivs av forskning. Genom att sätta detta i ljuset av de valda teorierna, kan tolkningar göras att ekonomiska motiv är en stark drivkraft i bevarandet av kulturmiljöerna. I uppsatsens diskussionsdel förs en diskussion kring vad som framkommit på på varje frågeställning, genom att väva in exempel från de studerade kommunerna.

Arbetet är författat av Axel Lillieborg och Gabriella Borden. För de enskilda delarna har Nacka författats av Axel Lillieborg och Malmö av Gabriella Borden. Göteborg har författats tillsammans.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. INTRODUKTION	5
1.1 Inledning	5
1.2 Problemformulering	6
1.3 Syfte	6
1.4 Frågeställningar	6
2. FORSKNINGSDSIGN	7
2.1 Forskningsstrategi - Fallstudie	7
2.2 Metodansats - Kvalitativ textanalys	7
3. TEORI	10
3.1 Kreativa klassen	10
3.2 Platsmarknadsföring	12
4. AVGRÄNSING	14
4.1 Ämnesavgränsing	14
4.2 Empirisk avgränsning	14
5. BEGREPPSFÖRKLARING	15
5.1 Översiktsplan	15
5.2 Detaljplan	15
5.3 Kommunala kulturmiljöprogram	15
5.4 Övriga begrepp	16
6. OMRÅDESÖVERSIKT	18
6.1 Myndighetstexter	18
6.2 Forskningsöversikt	20
7. RESULTAT AV EMPIRI	25
7.1 Malmö kommun	25
7.2 Nacka kommun	31
7.3 Malmö kommun	36
7.4 Nacka kommun	37
7.5 Göteborgs kommun	38
8. ANALYS	39
8.1 Malmö kommun	39
8.2 Nacka kommun	42
8.3 Malmö kommun	44
8.4 Nacka kommun	46
8.5 Göteborgs kommun	48
9. DISKUSSION	50
10. SLUTSÄTER	53
11. KÄLLFÖRTECKNING	54
12. BILAGA 1	59

1. INTRODUKTION

1.1 Inledning

De senaste årens bostadsbrist har framför allt varit påtaglig i storstadsregionerna. Samtidigt råder en verklighet där byggtakten inte motsvarar efterfrågan vilket ställer krav på kommuner att öka bostadsbyggandet (Riksantikvarieämbetet 2017a:6). Flertalet av de områden som föreslås förtätas och utvecklas är inte sällan klassificerade som kulturmiljöer, däribland gamla hamnområden i storstadsregioner. Två av de fyra nationella kulturmiljömålen anger att det statliga kulturmiljöarbetet ska främja; "Ett hållbart samhälle med en mångfald av kulturmiljöer som bevaras, används och utvecklas" samt "En helhetssyn på förvaltningen av landskapet som innebär att kulturmiljön tas till vara i samhällsutvecklingen" (Riksantikvarieämbetet 2017b). Inom ramen för miljömålet "god bebyggd miljö" redogörs dock för följande: "Dagens samhällsutveckling har ofta en negativ påverkan på bebyggelse och kulturlandskap" (Miljömål 2015). Bevarandet av kulturmiljön är en väsentlig beståndsdel i målet om att uppnå en god bebyggd miljö (ibid). Vidare anger Riksantikvarieämbetet att i de fall byggtakten ökar; stärks behoven av att skydda dessa miljöer (Riksantikvarieämbetet 2017a:5,11). Detta är även lagstadgat i kulturmiljölagen där följande anges: "Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda kulturmiljön" (SFS 1988:950). Kulturmiljövården omfattas även av miljöbalken. I miljöbalkens kapitel 1, 3 och 4 preciseras att värdefulla kulturmiljöer och kulturmiljövården ska skyddas och vårdas (SFS 1998:808). Kulturmiljön beaktas även i Plan- och bygglagen 2 kap 3§ (PBL):

"Planläggning enligt denna lag ska med hänsyn till natur- och kulturvärden, miljö- och klimataspekter samt mellankommunala och regionala förhållanden främja;

1. en ändamålsenlig struktur och en estetiskt tilltalande utformning av bebyggelse, grönområden och kommunikationsleder,
2. en från social synpunkt god livsmiljö som är tillgänglig och användbar för alla samhällsgrupper,
3. en långsiktig god hushållning med mark, vatten, energi och råvaror samt goda miljöförhållanden i övrigt,
4. en god ekonomisk tillväxt och en effektiv konkurrens, och
5. bostadsbyggande och utveckling av bostadsbeståndet".

Utifrån det som redogjorts för ovan är det av intresse att belysa punkt 5 som anger att bostadsbyggande och utveckling av bostadsbeståndet ska främjas. Detta innebär alltså att planläggning med hänsyn till natur- och kulturvärden ska främja bostadsbyggande och utveckling av bostadsbeståndet.

En studie från Riksantikvarieämbetet synliggör dock att två av tre kommuner saknar förutsättningar för att ta hänsyn till kulturmiljövården i planeringen. Utifrån det belyses därmed vikten av att dessa värden beskrivs i kommunernas översiktsplaner. Att kulturmiljövårderna belyses i översiktsplaner underlättar och möjliggör även hänsynstagande vid påföljande detaljplanering. Riksantikvarieämbetet påpekar även att stadsplanering är ett område där kulturmiljö behöver integreras. Detta perspektiv belyses utifrån en tilltagande urbanisering (Riksantikvarieämbetet 2016a:36), där förtätning även utgör normen som präglar samtidens samhällsbyggande (SKL 2015:6). En typ av exploatering som starkt präglat stadsutvecklingen i Europa sedan 1980-talet är hamnomvandlingar som har möjliggjorts till följd av de ofta centralt belägna och övergivna ytor vid stadens vattenfront (Jauhainen 1994, Storm 2008:146). Dessa ytor kom att stå tomma då minskade fartygsbeställningar till följd av de internationella

olja- och prishöjningarna skapade en varvskris som resulterade i nedläggning av flera svenska varv (Nationalencyklopedin 2018). I samband med hamnomvandlingar finns det inte sällan en strävan efter att bevara spår från den tidigare verksamheten och därmed skapa en länk till det förflutna (Storm 2008:146). I detta går det dock att skönja något av en motsättning då bevarandet av kulturmiljöer står till synes i skarp kontrast till idén att utveckla staden. Detta då den förstnämnda handlar om att bevara historiska spår medan den sistnämnda idag ofta syftar till att förtäta inom den byggda staden.

1.2 Problemformulering

Samtidigt som främjandet och bevarandet av kulturmiljöer är viktigt, råder ett förtättningsparadigm som förespråkar tillförandet av bebyggelse inom befintliga stadsstrukturer där bevarandet av kulturmiljöer ofta ses som bromsklossar för bostadsbyggande (Riksantikvarieämbetet 2016b:14). Då bostadsbebyggelse även utgör ett allmänt intresse går det att skönja en potentiell intressekonflikt mellan strävan att förtäta men samtidigt bevara existerande kulturmiljöer som måste tas i beaktning då de både utgör ett riksintresse, men även ett allmänt intresse.

Detta belyser en komplexitet i planeringen av mark- och vattenanvändningen då kommuner måste göra avvägningar mellan att förtäta och utveckla bostadsbeståndet samt att bevara kulturmiljön. Förtätning är normen som präglar samtidens samhällsbyggande (SKL 2015:6). Detta samt det fokus som riktats mot att omvandla hamnområden till bostadsområden, leder oundvikligen till frågan hur bevarande och utveckling ska förenas. I ljuset av detta kan avsaknaden av verktyg, strategier och antikvarisk kompetens inom hantering av kulturmiljöer således ses som problematisk utifrån syftet att få till en allsidig bedömning som avvägningen mellan allmänna intressen kan utgå ifrån (Riksantikvarieämbetet 2017a:6).

1.3 Syfte

Arbetet syftar till att genom en fallstudie bidra till medvetenhet angående hur kommuner hanterar tillgodoseendet av kulturmiljöer inom den fysiska planeringen. Detta görs genom att analysera hur kommuner arbetar med att förtäta samtidigt som existerande kulturmiljöer beaktas. Arbetet syftar även till att synliggöra de strategier och riktlinjer som appliceras av kommunerna och hur dessa är förankrade i forskning och myndighetstexter. Därutöver undersöks om det finns en generell linje i hur kommuner hanterar den beskrivna problematiken.

1.4 Frågeställningar

- 1. Utifrån den komplexitet som redogörs för i inledningen och problemformuleringen, hur hanterar kommuner kravet att tillgodose kulturmiljöer och bostadsbebyggelse inom ramen för förtätning?*
- 2. Utöver det lagstadgade kravet om hänsynstagande enligt PBL 2 kap 3§, vilka andra syften går att skönja med att beakta kulturmiljöerna vid bostadsbebyggelse?*
- 3. I vilken utsträckning kan en förändrad syn skönjas avseende hur kulturmiljöer beaktas vid bostadsbebyggelse över tid?*

2. FORSKNINGSDSIGN

I detta kapitel preciseras de tillvägagångssätt som anses lämpliga för att besvara frågeställningarna. Därtill presenteras även ett antal analysfrågor som avser vägleda oss i arbetets gång.

2.1 Forskningsstrategi - Fallstudie

En fallstudie fokuserar på att tillhandahålla en ingående redogörelse för erfarenheter, händelser, förhållanden eller processer av ett särskilt fenomen genom att fokusera på en förekomst eller några få. Strategin syftar till att studera det specifika inom ett eller flera enskilda fall för att på så sätt belysa det generella. För att en fallstudie ska lämpa sig som forskningsstrategi bör två kriterier uppfyllas. Dels måste det som avses studeras ha tydliga gränser så att det kan analyseras isolerat från sin kontext. Följaktligen måste fallet även utgöra en fristående enhet (Denscombe 2016:91). Signifikativt för fallstudier är att det som studeras vanligtvis redan existerar, att jämföra med exempelvis experiment där variabler försöker kontrolleras i en konstlad forskningssituation. Således är fallet naturligt förekommande och dess existens är oberoende av forskaren (ibid:94).

Till synes motstridiga allmänna intressen inom kommunal planering är en företeelse vilket inrymmer flertalet tolkningsmöjligheter. Därför krävs en snäv avgränsning för att kunna identifiera lämplig empiri. Att utgå ifrån fallstudie som strategi underlättar därmed urskiljningen av relevant empiri. Fallens lämplighet ska grundas i särdrag som är relevant för det problem som ska undersökas (Denscombe 2016:96). Val av vilket eller vilka fall som ska studeras ska grunda sig i ett noga övervägande och således ej väljas ut slumpmässigt. Fallen ska väljas med omsorg utifrån deras särskilda attribut. I vårt fall har undersökningseenheterna valts ut utifrån attributen att de är större exploateringsprojekt i eller i anslutning till storstadsområden. Ytterligare attribut är att samtliga undersökningseenheter syftar till omvandling av industri- och hamnområden som innehåller kulturmiljöer. Fallstudie som forskningsstrategi har en del fördelar. Exempelvis lämpar den sig bra för småskalig forskning då fokus kan läggas på en eller ett fåtal undersökningseenheter. Vidare möjliggör användandet av fallstudie ett holistiskt perspektiv på ett givet fenomen. En annan fördel med fallstudier är att flera olika metoder kan användas i undersökningen och även kombineras (ibid:103). Kritik angående fallstudier rör bl.a trovärdigheten i huruvida forskningsfynden kan generaliseras. För att stävja detta är det viktigt att forskaren noggrant visar i vilken utsträckning likheter eller skillnader finns med andra fall. Det finns även en uppfattning om att fallstudier kan vara mindre lämpliga för att utföra analyser, då den kvalitativa datan som används ej producerar mätbara slutresultat på samma sätt som kvantitativ data. I ljuset av detta är det viktigt att forskaren är medveten om denna uppfattning och därmed är noggrann med detaljer samt tillvägagångssättet (ibid:104-105).

2.2 Metodansats - Kvalitativ textanalys

Kvalitativ textanalys är en metodansats där texter används för att exempelvis förstå hur olika samhällsfenomen och frågor framställs i medier samt att analysera samhällsdebatter. Textanalys handlar således om att läsa olika slags texter och att analysera dessa för att på så sätt utvinna kunskap ur dess innehåll utifrån en avgränsad problematik (Widén 2015:176-178). Denna metodansats är sprungen ur tolkningstraditionen hermeneutik, som på grekiska kan översättas till ungefär "utlägga, tolka, förklara". Hermeneutiken går ut på att skapa mening ur lästa texter utifrån två perspektiv: textförfattarens avsikt alternativt tolkningen av samma text av läsaren (ibid:178). Kvalitativ textanalys utgår ifrån samma grundprinciper, där texter kan tolkas utifrån tre analytiska dimensioner. Den första dimensionen berör textförfattaren och vilka innebörder och föreställningar som denne hänför texten. Den andra dimensionen förflyttar fokus från textförfattarens intentioner och föreställningar till textens innehåll och form. Följaktligen blir det

centrala i denna dimension att analysera språkanvändningen, grammatiska variationer och litterära innebörder etc. Den tredje dimensionen placerar texten i en samhällskontext och relaterar således textens betydelser till en kontext utanför själva texten. Syftet med att analysera en text enligt denna dimension blir därmed att erhålla en större förståelse för en del av samhället. Att klargöra vilken eller vilka av de tre dimensionerna som står i analysens förgrund är något som forskaren bör göra innan textanalysen genomförs (ibid:178-180). Widén (2015:182) gör vidare gällande att forskaren bör arbeta med analysfrågor i syfte att kunna göra en bärande analys. Dessa frågor fungerar då som verktyg för att hjälpa forskaren genomföra analysen och ligger även till grund för att urskilja den empiri som är lämplig att studera (ibid:180). Frågorna kan lämpligen utgå från de tre dimensionerna (ibid:183). I detta arbete kommer analysfrågorna dels utgå från den första dimensionen, då det är av intresse att veta vilka innebörder och föreställningar kommunerna själva tillskriver sin text. Även den tredje dimensionen kommer användas för att kunna sätta texterna i en samhällskontext.

Analysfrågor formuleras och ställs till empirin utifrån den dimension som studeras. Dessa frågor vägleder arbetet och bidrar till att besvara frågeställningen samt problemformuleringen.

Första dimensionen:

Fråga: *Vilka motiv och ställningstaganden lägger kommunen fram i de planbeskrivningar, detaljplaner och övriga kommunala dokument för hur hanteringen av kulturmiljöer ska ske i relation till bostadsbebyggelse?*

Fråga: *Anser forskningen att det finns idéer och syften som bevarandet av kulturmiljöer anses leda till och i så fall; går det att skönja huruvida de aspekterna integreras i bostadsutvecklingen/förtätning?*

Tredje dimensionen:

Fråga: *Går det att skönja en förändrad syn i hur kulturmiljöer beaktas vid bostadsbebyggelse över tid? Hur tar sig en sådan uttryck i forskning samt i de kommunala plandokument som avses studeras?*

Fråga: *Vilka likheter och skillnader går att skönja mellan vad forskningen föreskriver och hur kommuner planerar?*

Med utgångspunkt i problemformuleringen samt kvalitativ textanalys som metodansats har dokumentär forskning valts ut som metod. Dokumentära källor har en viss innebörd i och med att de syftar till att förmedla viktig information och kan därmed nyttjas i syfte att ge belägg för olika ställningstaganden och förekomster.

Dokumentär forskning lämpar sig vid undersökning av sociala fenomen då innehållet i de dokument som avses studeras har en viss tyngd och relevans som kan ses sträcka sig utanför dess sammanhang (Denscombe 2016:319). Lämpligheten att nyttja metoden för att studera sociala fenomen grundar sig även i att dokumentära källor utgör stabila och permanenta handlingar vars innehåll inte har förvanskats av tidens gång. En fördel blir således att de därmed kan nyttjas för att studera och skönja förändringar över tid samt belysa idéer och ideal ur den tid och kontext de upprättats. (ibid:320). Metoden möjliggör således för en djupdykning i empirin för att i första hand få en överblick över fallet för att vidare kunna tolka innehållet och klarlägga nya samband. Ytterligare en fördel med dokumentär forskning är materialets tillgänglighet. Ur en praktisk synvinkel är det således mer fördelaktigt att hämta information ur dokument än att ha människor som datakälla (ibid:323). Viktigt att tänka på i forskningssituationer är att dokumentära källor inte kan accepteras "som de är". Validiteten i

materialet måste istället fastställas utifrån fyra kriterier: autenticitet, representativitet, innebörd och trovärdighet. Autenticitet handlar om att dokumentet ska vara ursprungligt, alltså äkta. Representativitet rör saker som att dokumentet ska vara fullständigt och typiskt för sitt slag. Dokumentets innebörd gäller huruvida innebörden är tydlig eller om saker måste läsas mellan raderna. Trovärdigheten relaterar till frågor såsom dokumentets upphovsman, dennes syfte samt när och i vilken kontext dokumentet författades (ibid:326). När det gäller dokument som hämtas från internet är det viktigt att trovärdigheten, autenticiteten samt upphovsmannen säkerställs. Med tanke på de få restriktioner gällande vilka dokument som kan placeras på internet, är detta essentiellt. Gällande webbsidors validitet är trovärdighet och auktoritet viktiga parametrar att beakta. En regeringssida kan exempelvis anses ha större trovärdighet än en privat webbplats (ibid:327-328). I form av statliga myndigheter kan följaktligen Boverket och Riksantikvarieämbetet antas inneha en viss auktoritet och trovärdighet. Den sistnämnda parametern utgör en grundsten i kritiken mot dokumentär forskning som metod. Därmed är det av stor vikt att forskaren är noggrann i urvalet. Ytterligare kritik rör det faktum att dokument ofta är sekundära källor samt att de lätt kan baseras på tolkningar snarare än verkligheten (ibid:339).

3. TEORI

De teorier som kommer användas i arbetet är Richard Floridas "Kreativa klassen" samt teorin "Platsmarknadsföring". Dessa teorier lämpar sig att applicera på det empiriska materialet utifrån att områdesöversikten som presenteras längre fram synliggör kopplingar mellan kulturmiljöhantering inom fysisk planering samt aspekter av teorierna kreativa klassen och platsmarknadsföring.

3.1 Kreativa klassen

Kreativa klassen är ett begrepp som introducerades av Richard Florida (2004) i boken "The Rise of The Creative Class". Floridas resonemang utgår ifrån att samhället genomgår ett skifte i hur tillväxt alstras; från råmaterial och fysiskt arbete till kunskap, intelligens och kreativitet. Detta då de människor som får betalt för att använda sin kreativitet ökat kraftigt de senaste decennierna. Följaktligen menar Florida att ingenjörer, artister etc. som använder kreativitet i sin yrkesutövning tillhör denna nya klass (Florida 2004: xiii). Florida använder "tre T:n" (teknologi, talang och tolerans) för att förklara den nya samhällsordningen där kreativitet korrelerar med ekonomi. För att attrahera den kreativa klassen måste städer inneha alla dessa variabler, menar Florida. Resonemangets kärnpunkt är att kreativa människor dras till platser som genomsyras av tolerans och mångfald vilket således leder till att fler kreativa människor flyttar till dessa platser. Följaktligen kommer platsen präglas av en större och mer varierad koncentration av kreativt kapital vilket i längden möjliggör en högre innovationstakt och därmed större ekonomisk tillväxt (Florida 2004:249). Även John Rennie Short talar om tolerans som en nyckel för att städer ska kunna attrahera den önskvärda arbetskraften (Short 2014:241).

Den nya samhällsklass som Florida skriver om delas in i två olika kategorier: "super-creative core" och "creative professionals". Den förstnämnda gruppen består av exempelvis artister, ingenjörer, forskare, arkitekter etc. och är enligt Florida de personer vars arbetsuppgifter i allra högsta grad involverar kreativitet som även har ett innovativt element i att de kommer med nya idéer. Dessa personers arbetsuppgifter kan således leda till innovation som sedan kan användas av gemene man. Creative professionals är människor vars jobb ej förutsätter samma innovationsart, utan kretsar istället runt problemlösningsförmåga för att lösa en specifik uppgift. Det som däremot ofta förutsätts är en högre utbildningsnivå för att kunna lösa dessa uppgifter. Inom denna klass finns personer som jobbar inom exempelvis juridik, sjukvården samt näringslivet (Florida 2004:68-69). Det mätverktyg som Florida använder sig av i definitionen av vilka människor som primärt använder kreativitet i sina arbetsuppgifter och därmed kan ses tillhöra den kreativa klassen, är att utbildningsnivån hos dessa individer som lägst ska motsvara en kandidatexamen (Florida 2002:743). Inom ramen för den klassindelning Florida talar om, finns även serviceklassen och arbetarklassen. Personer tillhörande denna klass arbetar ofta inom servicesektorn och har arbetsuppgifter som ej kräver samma kreativitet som är nödvändig i den kreativa klassen. Således får de heller inte lika bra betalt. Florida synliggör en korrelation mellan en starkt växande kreativ klass och en samtidigt växande serviceklass. Detta förklaras genom att den kreativa klassen är i ett beroendeförhållande till serviceklassen, som möjliggör de kreativa människornas livsstil och i längden driver på innovationen och således stimulerar ekonomin (Florida 2004:71).

För att attrahera den kreativa klassen gör Florida gällande att städer inte enbart behöver ett fungerande företagsklimat, vad han benämner som "business climate". Florida utvecklar att städer även måste vara platser som präglas av kreativitet och har ett så kallat "people climate" (Florida 2002:7). Genom intervjuer har Florida kunnat utröna vilka faktorer som attraherar den kreativa klassen. Detta har resulterat i sex olika kriterier som ser ut som följer: den kreativa klassen vill bo i städer som erbjuder en stor arbetsmarknad, detta för att möjliggöra många olika

arbetsmöjligheter istället för att begränsas till ett specifikt jobb. Livsstil är ett annat kriterium som är av vikt. Detta innebär att det måste finnas intressanta aktiviteter utanför arbetet att ta del av. "Den tredje platsen" är även ett kriterium som anses viktigt och representerar de platser som varken är hemmet eller arbetsplatsen. Platser som bibliotek och caféer är således exempel på den tredje platsen och möjliggör mer informellt umgänge. Florida menar att dessa platser spelar en nyckelroll i att göra områden attraktiva. Mångfald är också ett kriterium och tar sig uttryck genom att kreativa människor aktivt söker sig till platser som präglas av en mix av olika typer av människor. Dessa platser möjliggör varierande intryck som den kreativa klassen gillar (Florida 2004:223-227).

Ett kriterium som blir mycket centralt i ljuset av vårt arbete är "autenticitet". Enligt Floridas undersökning visar sig autenticitet och hur unikt ett område är, vara ett återkommande kriterium från respondenterna. Autenticiteten kan manifesteras i exempelvis bevarade byggnader och kvarter. Vidare kan känslan av autenticitet uppstå i blandningen mellan det gamla och det nya: "it comes from the mix - from urban grit alongside renovated buildings...". Detta kriterium innebär att platsen har en "riktig historia" och anses leda till originella och unika upplevelser. "Identitet" är det sista kriteriet och går enligt Florida ut på att vår identitet nuförtiden till stor del kopplas till den plats människor lever på. Således är det snarare boendeplatsen och ej arbetsplatsen som formar en persons identitet (Florida 2004:228-230). Slutligen benämner Florida ovanstående kriterier som "quality of place", med andra ord platskvalitet. Detta kan sättas i kontrast till den mer traditionella termen livskvalitet och är talande för hur specifika kriterier gör en plats attraktiv (ibid:231).

Floridas teori går dock att problematisera. Ann Markusen (2006:1924) riktar kritik mot hur Florida ser på korrelationen mellan utbildningsnivå och kreativitet. I detta menar hon att Florida gör för enkla antaganden i hur hög utbildningsnivå resulterar i hög kreativitet. Istället menar Markusen att människor med låg eller ingen utbildning kan uppvisa stor kreativitet. Samtidigt menar hon att högutbildade människor kan ha arbetsuppgifter som kretsar kring rutinmässighet snarare än kreativitet (ibid:1924). En annan kritik mot Florida är hur pass applicerbar teorin är i en internationell kontext. Kristina Vaarst Andersen et al undersöker hur teorin fungerar i en nordisk kontext och utreder detta i relation till begreppen "business climate" och "people climate". Business climate berör faktorer som traditionellt är viktiga för företag, exempelvis kapital och arbetskraft. People climate handlar istället om faktorer som gör att kreativa människor dras till en viss plats (Andersen et al 2010:1592). Resultatet av studien visar att business climate är den faktor som framförallt är avgörande för den kreativa klassens flyttmönster i Norden. Jamie Peck framför ett antal kritiska röster angående Floridas teori (Peck 2005:755). Exempelvis ifrågasätts Floridas tre "t:n", som kritikern istället vill ersätta med tre s: "skills, sun and sprawl". Resonemanget utgår ifrån att kreativa människor liksom de flesta välsituerade människor, vill bo rymligt i förorten med närhet till bra skolor samt låga skatter (Glaser 2004 refererad i Peck 2005:755). En annan kritisk röst ifrågasätter Floridas resonemang om att kreativa städer som San Francisco och New York anses prestera bäst utifrån sysselsättningsgrad och befolkningstillväxt. Istället menar författaren att det är de städer med låga skatter och ett företagsvänligt klimat som presterar bäst (Malanga 2004 refererad i Peck 2005:755). Ytterligare kritik rör Floridas avsaknad av klassanalys. Florida beskriver en vision om hur arbetar- och serviceklassen ska lyftas upp in i den kreativa klassens sfär och på så sätt ta del av de fördelar som den kreativa klassen åtnjuter. Peck ställer sig kritisk till detta, dels då den kreativa klassens levnadssätt förutsätter en arbetar- och serviceklass men även att Florida aldrig utvecklar sitt resonemang om hur detta faktiskt ska gå till. Peck menar att Floridas perspektiv utgår från att det enbart är den kreativa klassen som utgör motorn för tillväxt och resterande lever av det som blir över (Peck 2005:756).

3.2 Platsmarknadsföring

Thomas Nedomysl och Mikael Jonasson (2012) lägger fram att kommuner och myndigheter allt mer implementerar platsmarknadsföring som planeringsstrategi i syfte att attrahera kapital. Författarna grundar sitt resonemang i att konkurrens mellan platser varit en drivkraft i utvecklingen av platsmarknadsföring då platser emellan främst konkurrerar om kapital (Jonasson, Nedomysl 2012:223,225). Seppo K. Rainisto uppvisar ett liknande perspektiv och menar att platser måste utveckla vad han kallar ett konkret angreppssätt på marknadsföring för att kunna hävda sig i den globala konkurrensen. Nya färdigheter måste således utvecklas för att platser ska kunna attrahera nya medborgare, företag och besökare etc. (Rainisto 2003:12).

Platsmarknadsföring har de senaste decennierna fått större utrymme i lokal och regional politik. Anledningen till detta är att kommuner vill ses i ett visst ljus och framstå som något specifikt (Syssner 2012:9). Rainisto menar att platsmarknadsföring inte är ett nytt fenomen (2003:11). Vidare menar Josefina Syssner att det råder oklarhet kring när platsmarknadsföring som koncept initierades. En uppfattning är att platsmarknadsföring utvecklades som ett svar på 1970-talets urbana kriser där kampanjer såsom "I ♥ NY" togs fram i syfte att ändra bilden av New York som vid denna tidpunkt präglades av kriminalitet, fattigdom och drogmissbruk. Andra vill dock hävda att strategier för platsmarknadsföring först såg dagens ljus på 1990-talet, där stora turistländer som Spanien och Australien applicerade detta på nationell nivå (Syssner 2012:9-10). Short (2014:229) hävdar att marknadsföring av urbana platser har praktiserats under längre tid och har intensifierats de senaste decennierna i ljuset av den tilltagande globaliseringen.

Enligt Syssner kan det konstateras att i princip varje svensk kommun och region arbetar med platsmarknadsföring i form av varumärkesstrategier för att profilera sig. Numera är det en vedertagen idé att platsens image korrelerar med ekonomisk tillväxt. Därav går det att utläsa i många kommunala program och dokument att bilden av kommunen bör utvecklas i syfte att uppfattas som mer attraktiv, attrahera kapital och därmed öka den ekonomiska tillväxten för kommunen eller regionen. Således menar Syssner att den lokala och regionala utvecklingspolitiken är angelägen om att utveckla strategier för att platsen ska utvecklas i en viss riktning som anses önskvärd (Syssner 2012:10). Även Rainisto menar att platsmarknadsföring fått en central plats i den ekonomiska utvecklingspolitiken vilket grundar sig i ett nytt perspektiv där städer ses som tillgångar i strävan efter ekonomisk tillväxt (Rainisto 2003:11,14). Vidare menar han att det idag råder konsensus om att platser bör marknadsföras likt företag marknadsför en produkt (ibid:10).

Syssner definierar platsmarknadsföring som: "ett långsiktigt, strategiskt arbete som syftar till att förändra, förbättra eller förstärka bilden av en plats" (Syssner 2012:11). Det här är en definition som Rainisto (2003:11) instämmer i. Michalis Kavaratzis (2004:63) gör gällande att "manipulering" av bilden av en plats är det viktigaste verktyg som kan användas av de som har makten att påverka i dessa frågor. Syssner poängterar att det i grunden är en politisk verksamhet där företrädare av exempelvis en stad eller en kommun initierar ett förändringsarbete som går ut på att mycket medvetet belysa vissa aspekter av en plats (Syssner 2012:11). Därmed är denna bild av platsen ämnad att fungera som ledstjärna för de politiska beslut som rör platsens utveckling. Detaljplanering kan därav påverkas av denna bild. Utifrån detta menar författaren att en essentiell mottagare av den förmedlade bilden är aktörerna som besitter makten att påverka den givna platsen (ibid:15). Av de olika omständigheter som formar platser är platsmarknadsföring signifikativ i den mening att den till stor del kretsar kring att förändra *föreställningen* av platser. Således menar författaren att platsmarknadsföring är en strategi som kretsar kring att belysa och framhäva vissa aspekter av en plats, för att därigenom skapa en föreställning om platsen där noggrant utvalda egenskaper är i centrum (Syssner 2012:14-16).

Även Kavaratzis (2004:62-63) talar om en föreställd bild av platser och menar att mötet med platsen filtreras genom en föreställd bild. Följaktligen är det just bilden av platsen som måste planeras och inte den faktiska staden (Vermeulen 2002 refererad i Kavaratzis 2004:63).

Syssner hävdar att begreppet är tämligen komplicerat och oprecist. Detta då "plats" kan syfta på allt från en enskild stadsdel till ett helt land eller till och med kontinent. De som jobbar med marknadsföring problematiserar just ordet "marknadsföring" i begreppet (Syssner 2012:11). Syssner menar även att platsmarknadsföring har en extern såväl intern dimension. Den externa dimensionen är riktad mot turister, investerare och potentiella inflyttare och innebär att platsen ska marknadsföras likt ett varumärke och säljas in som en produkt till en identifierad målgrupp. Även Rainisto (2003:12) delar Syssners uppfattning om att platsmarknadsföring ska användas för att attrahera externa intressenter, exempelvis turister, företag och kreativa människor. Den interna dimensionen fungerar på ett annorlunda sätt då den istället riktas mot de som redan bor på platsen. Målet är här att skapa föreställningar om en gemensam identitet, gemenskap och tillhörighet (Kavaratzis & Ashworth 2008 refererad i Syssner 2012:14). Följaktligen marknadsförs platsen inte som en produkt i denna dimension till skillnad mot den externa dimensionen. Kavaratzis berör också dessa två olika sätt att se på platsmarknadsföring. Han menar att begreppet kan förstås dels som ett verktyg att uppnå konkurrensfördelar i viljan att attrahera externt kapital etc. men att det även fyller ett syfte i att utveckla det lokala samhället och stärka den lokala identiteten och invånarnas koppling till den egna orten (Kavaratzis 2004:70). Däremot uppvisar Kavaratzis en medvetenhet kring problematiken med att applicera specifika strategier och metoder för att på så sätt utvinna en unik platsidentitet. Resonemanget utgår från att platser oundvikligen kommer uppvisa en likformighet då liknande strategier och metoder använts i strävan efter en unik identitet (ibid:62). Angående bilden av en plats, menar Short att städer genomgår historisering i samband med urban omvandling. Detta sker genom att den föreställda bilden av platsen förstärks genom att lyfta fram och betona den historiska digniteten (Short 2014:242). Författaren talar om att artikulera den "historiska känslan" i en stad eller ett specifikt område går i linje med att rekonstruera stadens fysiska struktur. För att exemplifiera hur denna process går till menar författaren att den historiska känslan kan tas fasta på i samband med exempelvis omvandlingar i gamla industriområden (ibid:235).

4. AVGRÄNSNING

Då uppsatsens forskningsområde är omfattande krävs en avgränsning både i ämne och empiri. Den föreslagna avgränsningen syftar till att hjälpa oss hålla fokus på det som är relevant för problemformuleringen.

4.1 Ämnesavgränsning

Uppsatsen avgränsar sig till att studera hamn- och industriomvandlingar inom expansiva kommuner i svenska storstadsregioner. Expansiva kommuner anses mest angelägna att studera då de har en stor inflyttning och ett högt exploateringsstryck. Kommunerna som ämnas studeras är Nacka, Malmö och Göteborg kommun, där de två förstnämnda driver centralt belägna stadsutvecklingsprojekt i gamla hamn- och industriområden i syfte att möta efterfrågan på bostäder. Göteborgs kommun används för att belysa en eventuell skillnad i hur kulturmiljöer hanteras över tid. Med hänvisning till kursens omfattning om 15 högskolepoäng och den därmed begränsade tidsramen, anses tre kommuner till antalet vara lämpliga att studera. Därutöver anses tre kommuner vara lämpligt utifrån att arbetet syftar till att se om det finns en generell linje i hur kommuner hanterar denna problematik. Således anses dessa tre kommuner vara lämpliga att studera i ljuset av de likheter som beskrivits ovan.

4.2 Empirisk avgränsning

Den empiriska avgränsningen syftar till att främst studera översiktsplaner och detaljplaner med tillhörande plandokument inom ett stadsutvecklingsprojekt i expansiva kommuner. Översiktsplaner är lämpliga att studera då de visar en allomfattande redogörelse för kommunens intentioner och riktlinjer gällande utvecklingen av mark- och vattenanvändningen. I översiktsplaner framträder även andra värden som har betydelse för planeringen och kommunens utveckling, exempelvis kulturmiljöer. Lämpligheten att studera detaljplaner är att de är juridiskt bindande vilket innebär att kommunens faktiska ställningstagande och hantering av problematiken kan synliggöras. Som ett komplement till detta anses även planprogram och kulturmiljöprogram vara relevanta att studera. I dessa dokument kan mer ingående information om dels det geografiska området hittas, men även kommunens intentioner gällande hantering av kulturmiljöer. Även om uppsatsen syftar till att studera problematiken ur ett svenskt perspektiv så utesluter inte det användandet av internationell forskning. Merparten av den forskning som har gjorts inom ämnesfältet kulturmiljöer och kulturarvsplanering är internationell. Därav kommer forskningen inte enbart omfattas av svensk litteratur.

5. BEGREPPSFÖRKLARING

Kommunala plandokument från Nacka, Malmö och Göteborg kommun kommer ligga till grund för uppsatsens forskningsområde. Den fullständiga empirin presenteras i den del av uppsatsen benämnd: "Resultat av empiri". Dessa plandokument är avgörande för att besvara frågeställningen och kräver således en utförlig redogörelse. Andra begrepp som kommer vara centrala för uppsatsen kommer även redogöras för i detta kapitel. Vissa av begreppen är mångtydiga och kräver därmed en precisering avseende hur vi använder dem i relation till uppsatsens syfte och problemformulering.

5.1 Översiktsplan

I PBL 3 kap 2§ anges följande: "Översiktsplanen ska ange inriktningen för den långsiktiga utvecklingen av den fysiska miljön. Planen ska ge vägledning för beslut om hur mark- och vattenområden ska användas och hur den byggda miljön ska användas, utvecklas och bevaras" (SFS 2010:900). Översiktsplanen syftar till att redovisa grunddragen i kommunens intentioner avseende mark- och vattenanvändning, hur bebyggelsen ska utvecklas, bevaras och nyttjas. Det ska framgå hur kommuner avser uppnå en långsiktigt hållbar utveckling. Detta då åtgärder i den byggda miljön får långsiktiga konsekvenser för samhället. Därutöver ska det framgå hur hänsyn tas till allmänna intressen, hur miljö kvalitetsnormer samt riksintressen tillgodoses. Det handlar om att se summan av de mindre delarna, där översiktsplanen fungerar som ett verktyg i att leda enskilda planeringsåtgärder i rätt riktning. Således ska detaljplanering, planbesked, bygglov etc. vägledas av översiktsplanen. Översiktsplanen används även av andra myndigheter som prövar plan- och bygglovsärenden. Kommuners hänsynstagande gällande regionala mål och nationella mål ska även framgå. En viktig aspekt i utformningen av översiktsplanen är att den ska vara överskådlig och lätt att begripa. Därutöver är det viktigt att översiktsplanens konsekvenser kan utläsas samt att skillnaden mellan kommunens ställningstaganden och underlag klarläggs (Boverket 2016a).

5.2 Detaljplan

I PBL 4 kap 1§ anges följande: "Inom kommunen får mark- och vattenområdets användning, bebyggelse och byggnadsverk regleras med detaljplaner eller områdesbestämmelser enligt detta kapitel" (SFS 2010:900). För att pröva lämpligheten att uppföra ny bebyggelse eller ändra befintlig bebyggelse använder kommuner detaljplaner som verktyg. Kommuner ska i detaljplan därmed redovisa användning för allmän plats, kvartersmark och vatten. Detaljplanen är juridiskt bindande och ger därmed rätt att bygga under angiven genomförandetid som ligger mellan 5 och 15 år. Planen fortsätter att gälla även efter att genomförandetiden gått ut med undantag att den kan ersättas, ändras eller upphävas (Boverket 2014).

5.3 Kommunala kulturmiljöprogram

Kommunala kulturmiljöprogram definieras av Riksantikvarieämbetet som dokument framtagna av kommunen som syftar till att identifiera och tydliggöra kulturvärden och områden av kulturhistoriskt värde. Detta görs i syfte att rita upp strategier för hur kulturvärden kan tillvaratas inom samhällsplaneringen (Riksantikvarieämbetet 2017a:19). Intentionen med kommunala kulturmiljöprogram är att även skapa förutsättningar för en långsiktig förvaltning av kommunens kulturhistoriska värden (ibid:13). En annan intention med kommunala kulturmiljöprogram är att de även har en stödande funktion i beslutsfrågor vid exempelvis prövning av bygglov, i detaljplanering och översiktsplanering (Länsstyrelsen Skåne u.å). Kulturmiljöprogram benämns i vissa fall som bevarandeprogram. Denna benämning tillämpas bl.a. av Göteborgs stad. I Malmös fall benämns dessa underlag som "Tillägg till översiktsplan" och "Kulturhistorisk utredning".

5.4 Övriga begrepp

Vidare ämnar uppsatsen att utgå ifrån Riksantikvarieämbetets samt Boverkets definitioner av kulturmiljö, kulturarv och kulturvärde. I vår definition används de aspekter av begreppen som anses väsentliga utifrån uppsatsens ämnesområde.

Kulturmiljö

Med kulturmiljö avses de miljöer; exempelvis landskap eller enskilda lämningar, som genom mänsklig aktivitet och verksamhet påverkats. I begreppet ingår även stads- och industriområden som visar tydliga spår av intensivt utnyttjande. Kulturmiljön inbegriper även immateriella fenomen som kan kopplas till ett visst område eller plats (Riksantikvarieämbetet 2015:13). Kulturmiljöns egenskaper besitter en förmåga att inspirera medborgare till deltagande i offentligheten. Således kan det sägas att kulturmiljön innehar ett socialt kapital (Riksantikvarieämbetet 2017b). Riksantikvarieämbetet menar även att det finns oklarheter gällande skillnaden mellan begreppen kulturmiljö och kulturarv. De gör gällande att kulturmiljö är en precisering och beståndsdel av begreppet kulturarv (Riksantikvarieämbetet 2015:13). Vidare ska kulturmiljön bevaras, användas och utvecklas i enlighet med de nationella kulturmiljömålen (Riksantikvarieämbetet 2017b).

Kulturarv

Kulturarv innefattar en mångfald av immateriella och materiella manifestationer för mänsklig påverkan. Med detta avses de lämningar, spår, miljöer, föremål, traditioner och seder, verksamheter och berättelser som tillsammans utgör kulturarvet. Kulturarvsbegreppet kan även preciseras till att inkapsla en särskild aspekt av samhället, exempelvis det industriella kulturarvet (Riksantikvarieämbetet 2015:12).

Kulturvärde

Kulturvärde är ett samlingsbegrepp för kulturhistoriskt, estetiskt samt socialt värdefulla företeelser i den fysiska miljön. Allt från stora landskap till enskilda byggnader kan tillskrivas kulturvärden. Med detta sagt så innebär det däremot inte att höga kulturvärden kan tillskrivas allt i kulturmiljön. Bedömningen av kulturvärdens tillvaratagande i planeringen sker utifrån tre kompletterande och överlappande perspektiv; kulturhistoriskt, estetiskt och socialt. Således kan ett kulturvärde som exempelvis inte anses värdefullt ur ett estetiskt perspektiv ändå bedömas värdefullt ur ett kulturhistoriskt och socialt perspektiv (Boverket 2017).

Den kulturhistoriska aspekten handlar om att exempelvis förmedla kunskaper och förståelse genom den byggda miljön. För att tillvarata denna aspekt krävs kunskaper inom bl.a. kulturmiljövård. Det estetiska perspektivet bedömer värden utifrån exempelvis rumsliga och visuella egenskaper och förutsätter kunskaper inom de konstnärliga vetenskaperna. Det sociala perspektivet utgår ifrån att bedöma människans relation till kulturmiljön. Detta innefattar att klarlägga hur olika kulturvärden brukas, tolkas och värdesätts av olika personer. Kulturvärden kan omvärderas och utvecklas med tiden utifrån nya perspektiv och attityder. Följaktligen kan samhällets utveckling resultera i att bedömningen av kulturvärden förändras (Boverket 2017).

Förtätning

Förtätning är ett mångtydigt begrepp laddat med olika meningar för olika aktörer. Förtätning kan för en del medföra positiva konnotationer till exempelvis hållbarhetsaspekter. Det kan även medföra negativa associationer då begreppet förknippas med ökad exploatering som kan inverka på bekostnad av grönyta. Trots detta har det blivit en norm inom kontemporär stadsutveckling (Boverket 2016b:11). Förtätning används idag för att skapa en mer blandad miljö som präglas av närhet till olika samhällsfunktioner. Det har således kommit att bli en vedertagen strategi för att tillvarata ytor som utnyttjas ineffektivt vilket följaktligen motverkar

ianspråktagande av värdefull mark vid bostadsbyggande (ibid:11-12). De ytor som ofta är föremål för förtätning är större centrala ytor med låg utnyttjandegrad, exempelvis parkeringsplatser och verksamhetsområden (ibid:12).

Hamn- och industriomvandling

Hamn- och industriomvandling är ett begrepp som har sitt ursprung i Nordamerikas omvandlingar av oftast centralt belägna hamn- och industriverksamheter under 1960-70 talet. I kölvattnet av de nedgångna och övergivna hamn- och industriverksamheterna i städer som San Francisco och Baltimore öppnades möjligheter att uppföra ny bebyggelse (Smith & Soledad Garcia Ferrari 2012:3). Denna typ av omvandling har även kommit att bli ett verktyg i planeringen att hantera övergivna områden och har sedan 1980- och 90-talet blivit ett vanligt verktyg i Europa vid omvandling innerstadsområden (Jauhiainen 1994). I denna uppsats används "hamn- och industriomvandling" synonymt med begreppet "funktionsomvandling".

6. OMRÅDESÖVERSIKT

I detta kapitel presenteras ett urval av de myndighetstexter som publicerats inom ämnesfältet kulturmiljö och planering. I kapitlet ges även en kortare översiktlig redogörelse för den forskning som bedrivits inom ämnesfältet kulturmiljöer samt hamn- och industriomvandlingar. Myndighetstexter redogörs för i kronologisk ordning från de senaste två decennierna. Forskningsöversikten redogörs även den i kronologisk ordning och överblickar de senaste tre decennierna.

6.1 Myndighetstexter

Planering och byggande i kulturmiljöer - Tre metodexempel i stadsbygd (2000)

I "Planering och byggande i kulturmiljöer - Tre metodexempel i stadsbygd" har arkitekt Hans Gillgren (2000) på uppdrag av Riksantikvarieämbetet utvecklat en arbetsmodell för hur en kulturmiljömedveten planering bör ta form. Med utgångspunkt i tre metodexempel från norra Sverige presenterar författaren en arbetsmetod för hur platsers kulturmiljöer kan användas som utgångspunkt i planeringen. Målgruppen för skriftens arbetsmetod har varit yrkesverksamma inom kommunal planering och kulturmiljövård, men kan vid tillämpning även nyttjas av beslutsfattare (ibid:10). Författaren belyser problematiken i att det vid modernisering av äldre stadskärnor och bebyggelse ofta saknas kompetens bland kommuner att bedöma vilka kvalitéer dessa innehar som kan tas tillvara vid utveckling. Urban utveckling måste således sättas i relation till stadens eller platsens historiska kontext (ibid:9).

Utifrån den problematik som presenteras syftar metoden till att först urskilja stadens historiska karaktärsdrag, för att i ett senare skede formulera en önskad riktning och mål för stadsbildens framtida form. Slutligen syftar metoden till att undersöka samt utvärdera hur olika åtgärder för integrering och tillvaratagande av kulturmiljöer i planeringen förhåller sig till befintlig såväl som önskad stadsbild (Gillgren 2000:9). Återanvändning av bevarandevärd bebyggelse ges som ett exempel på en sådan arbetsmetodik (ibid:10). Avslutningsvis betonar författaren betydelsen av att de förslag, tillvägagångssätt och kvalitéer som urskilts som lämpliga utgångspunkter för planeringen cementeras och säkerställs genom lagstiftning (ibid:9).

Gillgren (2000:8) redogör även för att fokus under tidigare epoker legat på att bevara och skydda kulturmiljöerna; då kulturmiljöer ofta står synonymt till kulturhistoriskt bevarandevärd bebyggelse. Författaren lägger fram att det här perspektivet framförallt varit tydligt i kommunala underlag till detalj- och översiktsplanering som belagt dessa miljöer med skyddsåtgärder mot förvanskning. Rapporten syftar således till att belysa ett nytt perspektiv på frågan som handlar om att komplettera och förbättra existerande miljöer istället för att helt ersätta med ny bebyggelse. Författaren argumenterar således för att dagens planering bör se kulturmiljöer som en resurs snarare än ett hinder i planeringen (ibid:8).

Att se kulturmiljöer som resurser snarare än hinder i planeringen menar författaren hänger ihop med det ökade behovet för kommuner att behöva öka sin attraktivitet i en allt mer konkurrensbetonad värld (Gillgren 2000:8). Aspekter som en plats historiska kontext, kvarlämningar och bebyggelse beskrivs utgöra en stor del av en plats själ och karaktär. Dessa kulturvärden bidrar till att särskilja en plats från en annan och utgör således betydelsefulla medel för en plats möjligheter att konkurrera gentemot andra och positionera sig inom en allt mer globaliserad värld (ibid:8). Författaren utvecklar sitt resonemang med att stadsutveckling inte enbart bör ske med *hänsyn* till platsens historia och karaktär; utan dessa kriterier bör även stå som utgångspunkt för utveckling och även integreras i planeringen (ibid:8).

I relation till detta lyfter Gillgren (2000:9) även behovet av att vidga kulturmiljöbegreppet då han menar att dess omfång sträcker sig utanför bevarandevärda byggnader och omfattar även exempelvis landskapsbild, tradition och sed, platser och historisk kontext. Författaren (ibid:10) belyser att kulturmiljö i planeringen de senaste åren inom Sverige handlat om förnyelse och funktionsomvandling av nedlagda industri- och hamnområden. Med utgångspunkt i det exemplet vill författaren betona vikten av att inför en framtida utveckling och förnyelse av stadsbilden se till platsens karaktär och kvalitéer för vilka åtgärder som kan anses lämpliga.

Vision för kulturmiljöarbetet 2030 – Redovisning av regeringsuppdrag om ett offensivt och ett angeläget kulturmiljöarbete (2016)

I texten tar Riksantikvarieämbetet (2016) fram en vision för hur kulturmiljöarbetet i Sverige bör utvecklas till 2030. Visionens ledstjärna är att kulturarvet ska vara något som alla upplever att de kan göra anspråk på (Riksantikvarieämbetet 2016:4). Syftet är att peka ut en riktning och tydliggöra vad kulturmiljöarbetet ska bidra med till samhällsutvecklingen. Detta ska göras genom att b.l.a. förbättra kommunikationen angående vad kulturmiljön har för betydelse i utvecklingen av samhället (ibid:6). Riksantikvarieämbetet menar att kulturmiljöer är en kunskapskälla som möjliggör upplevelser. Detta kan användas för att bilda en förståelse för platsen i en historisk kontext samt skapa en känsla av delaktighet och tillhörighet. Vidare menar författarna att kulturmiljöarbetet under 2000-talet kretsat kring att se kulturarv som en resurs för ekonomisk tillväxt samt att integrera kulturarv i miljöarbetet (ibid:4). Författarna menar även att vissa kulturmiljöer synliggörs medan andra inte synliggörs. Pga. detta bör det ske en kontinuerlig urvalsprocess där samhällsrelevansen får agera skiljedomare. Tre kriterier ska ligga till grund för urvalet: potentialen för upplevelser, kunskap samt kulturmiljöns identitetsskapande processer (ibid:11).

I en workshop ledd av Riksantikvarieämbetet framkom ett antal utmaningar med kulturmiljö. En av utmaningarna som framkom är hur kulturmiljöer ses som hinder i samhällsbyggnadsprocessen och att kommuner har svårt att hantera kulturmiljön inom den kommunala planeringen. En annan uppfattning rör kulturmiljöns funktion, där kritiken grundas i att kulturmiljöer endast verkar framhävas för att generera ekonomisk tillväxt samt miljömässig hållbarhet. Kritikerna menar att dagens kulturmiljöarbete inte har något system för att visa vilken den totala nytta av kulturmiljöer är (ibid:14).

Kulturvärden i planerings- och bygglovsprocesser – en utvärdering om kommuners förutsättningar för att ta hänsyn till kulturvärden (2017)

Texten är en utvärderingsrapport gjord av Riksantikvarieämbetet (2017a) om svenska kommuners förutsättningar att ta hänsyn till kulturvärden som ett allmänt intresse (Riksantikvarieämbetet 2017a:5). Författarna inleder med att tala om kulturvärdens roll i planeringsprocessen, där de i form av allmänintresse ska beaktas inom ramen för kommunens planläggning av mark- och vattenområden. Om kulturvärdena anses vara av betydelse ur allmän synpunkt, ska de så långt de går skyddas mot åtgärder inom planeringen som kan ge upphov till påtaglig skada. Utifrån detta är det av stor vikt att kulturvärden finns beskrivna så att en avvägning mellan potentiellt motstående allmänna intressen kan göras (ibid:6). I undersökningen som genomförts via enkäter framkommer det att det finns ett antal faktorer som kommunerna anser vara av stor vikt för att kunna ta hänsyn till kulturmiljöer. Rangordnat ser de ut som följer (Riksantikvarieämbetet 2017a:20):

1. Formellt skydd i detaljplaner samt områdesbestämmelser.
2. Politiskt antaget kulturmiljöprogram.
3. Tillgång till antikvarisk kompetens.
4. Identifierade kulturvärden i översiktsplan eller tillägg till översiktsplan.

Författarna kan dock utröna en problematik ur undersökning gällande formellt skydd i detaljplaner och områdesbestämmelser. Detta då kommunerna ibland upplever otidigheter angående hur planbestämmelserna bör formuleras så att hänsyn kan tas. Vilka bestämmelser som kan stå sig i en juridisk granskning samt i händelse av överprövning, anses även oklart (Riksantikvarieämbetet 2017a:43). Gällande kulturmiljöprogram berör många kommentarer från kommunerna att programmen behöver uppdateras eller att det krävs mer detaljerade och vägledande beskrivningar av kulturvärdena. Vidare fyller kulturmiljöprogram en viktig funktion för att upplysa politiker om kulturmiljöns värde, då de ofta kan uppfattas som ”mjukare värden” i relation till annat. Angående den antikvariska kompetensen framförs åsikten att den ej är tillräcklig i relation till det kommunen arbetar med. Utöver detta menar 20 % av kommunerna att hantering av kulturvärden tidigt i detaljplaneringsprocessen är en viktig förutsättning (ibid:22-23). Inom ramen för undersökningen har Riksantikvarieämbetet även studerat 30 olika översiktsplaner, där de menar att dessa ofta saknar adekvata redovisningar av kulturvärden, hur de påverkas samt hur avvägning mellan olika allmänna intressen görs. Författarna hävdar även att avsaknaden av tydliggjorda kulturvärden i översiktsplaner riskerar att äventyra hänsynstagandet till kulturvärden i senare planeringsprocesser (ibid:39,48). Om ett annat allmänt intresse prioriteras före kulturvärden, menar Riksantikvarieämbetet att en motivering till detta måste finnas i översiktsplanen. Det ska även framgå vad som kan motverka skada på kulturvärden om det föreligger risk för detta. Resultatet visar dock att inga av de undersökta kommunerna motiverar prioritering av allmänna intressen samt hur skada kan motverkas. Vidare synliggörs i undersökningen hur endast 12 av 30 kommuner redovisar tillgodoseende av riksintresse för kulturmiljövård (ibid:40). Författarna gör vidare gällande att avsaknad av aktuella översiktsplaner, detaljplaner samt kulturmiljöprogram resulterar i att överblicken beträffande bedömningen av planeringens inverkan på kulturmiljöer, går förlorad (ibid:46). Undersökningens slutsatser är att två av tre kommuner ej har de förutsättningar som krävs för att ta hänsyn till kulturvärden (ibid:43).

6.2 Forskningsöversikt

Kulturmiljö och planering - om historia för framtiden (1990)

I “Kulturmiljö och planering - om historia för framtiden” diskuterar Hans Bjur och Ola Wetterberg (1990) kring kulturmiljövårdens uppgifter i planeringen. Texten är en fallstudie som gjorts i samband med ett utredningsuppdrag i Kristinehamn, där författarna ställer sig frågan hur kulturminnesvårdsprogram kan bli planerande (Bjur & Wetterberg 1990:9). Författarna hävdar att översiktsplanering och den fysiska planeringen överlag ej lyckats tillgodogöra sig och hantera det faktaunderlag om kulturmiljöer som funnits (ibid:10). På frågan hur kulturminnesvårdsprogrammen kan bli planerande, menar författarna att en sådan fråga är ställd utifrån ett planerarperspektiv. De poängterar att antikvariens perspektiv även bör belysas, nämligen: hur kan den fysiska planeringen bli kulturvårdande? Vidare hävdar författarna att kulturmiljövården inte bör ses som en isolerad faktor, utan som en del av helheten inom planeringen. Den viktigaste frågan blir följaktligen att bygga broar mellan planeringen och kulturminnesvården. För att åstadkomma detta menar författarna att egenartsbeskrivningar är det mest effektiva medlet, då dessa klargör värderingarna samt dess konsekvenser (ibid:11).

Waterfront redevelopment and urban policy: The case of Barcelona, Cardiff and Genoa (1994)
I "Waterfront redevelopment and urban policy: The case of Barcelona, Cardiff and Genoa" diskuterar Jussi S Jauhiainen (1994) hur tre olika vattenfrontprojekt i Europa har utvecklats och hur detta kopplas till urban policy. Jauhiainen menar att samtliga av de undersökta projekten har influerats starkt av omvandlingen av den Inre hamnen i Baltimore. Dock menar författaren att det trots likheter i den fysiska strukturen, är svårt att uppnå samma framgång som omvandlingen i Baltimore. Detta härleds till kulturella skillnader samt att det projektet genomfördes i en annan tid. Vidare menar Jauhiainen att de tre projekten som undersökts, i sina strategier tydligt riktar sig mot överklass samt övre medelklass och att det därutöver finns en angelägenhet om att skapa en kommersiell miljö där kultur reduceras till konsumtion (Jauhiainen 1994).

Heritage as knowledge: Capital or Culture (2002)

I texten undersöker Brian Graham kulturarvets relation till kunskapssamhället (Graham 2002:1003). Graham menar att kulturarv ej handlar om att studera det förflutna. Istället är hans resonemang att samhället genom en mycket selektiv process väljer ut historiska spår och traditioner som överensstämmer med samtida begär och att dessa i slutändan ska fungera som olika slags resurser. Med betoning på samtida begär gör Graham även gällande att kulturarv kan förkastas då samhällets begär kan förändras. Detta fenomen kan exempelvis manifesteras i Östeuropa där det förflutna avfärdas för att ge plats åt en mer önskvärd samtid. Följaktligen hävdar författaren att kulturarv inte endast kretsar kring bevarandet av äldre spår, utan även förkastandet av detsamma. Graham vill även påstå att kulturarv som fenomen framförallt handlar om mening och betydelse snarare än materiella artefakter, då kulturarvets mening ger den materiella artefakten dess värde. Således skapar vi de kulturarv vars värden resonerar med samhällets samtida begär (ibid:1004). Graham synliggör två användningsområden för de i hans ögon samtida producerade kulturarven: ett ekonomiskt samt ett kulturellt, med tillhörande politiska och sociala faktorer. I detta menar Graham att kulturarv har en inneboende konflikterande aspekt. Sett utifrån kultur och politik, menar författaren att kulturarv är en form av kunskap samt en kulturell produkt och politisk resurs. Vidare hävdar han att kunskapen som tillgängliggörs genom kulturarvet, alltid formas under specifika förhållanden. Således är en essentiell fråga att ställa sig varför en viss tolkning av kulturarvet görs samt vems intressen som företräds av att kulturarvet framställs på ett visst sätt (ibid:1006-1007). Kulturarvet har även en viktig roll som identitetsskapande verktyg där det förgångna möjliggör representationer av både gemensamma och individuella identiteter. Bevarande i urbana miljöer har enligt författaren alltid strävat efter att framhäva platsens speciella identitet. Angående detta finns det dock forskning som synliggör en paradox i att mer bevarande ofta leder till att den unika identitet som eftersträvas, reduceras (ibid:1008-1009).

Hope and Rust: Reinterpreting the Industrial Place in the late 20th Century (2008)

Anna Storm (2008) har i sin doktorsavhandling undersökt med hjälp av en hermeneutisk metodansats hur före detta industrimiljöer har omtolkats och sedermera återanvänts som plats för bostäder, kontor samt destination för kulturturism i ljuset av dessa områdens kulturhistoriska signifikans. Studien syftar framförallt till att bidra till en förståelse om hur den ovan beskrivna transformationen går till. Därutöver fokuserar frågorna på hur dessa platser förstås och används, vilka som engagerade sig i industriområdenas framtid samt vilka visioner som målades upp för dess framtid och vad som faktiskt uppnåddes. Storm (2008) utför studien genom att studera tre olika platser: Koppardalen i Avesta, The Ironbridge Gorge Museum i Storbritannien och Landschaftspark Duisburg-Nord, ett tidigare industriområde som omvandlats till park. Studiens resultat visar att de omvandlade platserna kommit att bli signifikanta för det lokala samhällets framtidsvisioner och att de även utgjort spelpjäser i en större gentrifieringsprocess. Därutöver menar Storm (2008) att människorna kom att betrakta

platserna som unika och autentiska och att industriområdenas "mörka" och negativa sidor överskuggades av känslan av skönhet, äventyrlighet samt framtidshopp (Storm 2008).

Cultural heritage as a resource in place marketing (2010)

"Cultural heritage as a resource in place marketing" av Krister Olsson (2010) fokuserar på kulturarv genom den teoretiska utgångspunkten platsmarknadsföring. Olsson inleder med att hävda att synen på kulturarv och dess roll i samhället har förändrats till följd av skiftet från industrisamhälle till kunskapssamhälle. Följaktligen finns det idag en utmaning i hur kulturarv ska hanteras. Vidare menar Olsson att synen på hanteringen av kulturarv som en aktivitet för experter, går att ifrågasätta då det finns en diskrepans mellan experters kunskap och gemene mans perspektiv på den omgivande miljön. Olsson hävdar även att kulturarv i allt större utsträckning betraktas som ekonomiska resurser i planeringen och att ett tillvaratagande av detta arv således möjliggör för ekonomisk utveckling (Olsson 2010:253-254). Detta kopplar författaren till teorin platsmarknadsföring, ett koncept inom vilket kommuner planerar för att öka attraktiviteten och konkurrenskraften (ibid:254). Följaktligen menar Olsson att det krävs nya tillvägagångssätt inom kulturarvshanteringen för att kunna tillvarata kulturarvet inom planeringen (ibid:255). Vidare hävdar Olsson att idén om kulturarvets kraft i att attrahera nya invånare samt bidra till en stark identitet och välmående hos invånarna, endast är ett antagande som görs och är ej baserat på någon systematisk undersökning av invånarnas faktiska preferenser (Olsson 2008 refererad i Olsson 2010:259-260). Därutöver menar författaren att tolkningen av kulturarvet sker genom att det mycket avsiktligt transformeras till en "produkt" i syfte att tillfredsställa samtida konsumtionsbegär (Tunbridge & Ashworth 1996 refererad i Olsson 2010:259).

Waterfront Regeneration: Experiences in City Building (2012)

Kees Fortuin och Freek de Meere diskuterar i "Waterfront Regeneration: Experiences in City Building" vitalitet som en viktig aspekt i städers livsmiljöer och argumenterar för på vilka grunder städer utvecklar och behåller sin livskraft. Författarna menar att städer tar både avstamp i och ser möjligheter med att utveckla de platsspecifika resurser som finns tillhanda i syfte att generera en fördelaktig konkurrenskraftig position gentemot andra platser. Detta beskrivs som en process som innefattar sociala, fysiska och ekonomiska aspekter där även utvecklingen av lokal identitet såväl som kulturellt kapital ingår i att underbygga en plats karaktär (Fortuin & de Meere 2012:55-57). Fortuin och de Meere hävdar även att upptäckten av kultur och kreativitet som en utgångspunkt för städer att utveckla vitala livsmiljöer även kan härledas till Richard Floridas teori om den kreativa klassens framfart under senaste två decennierna (Fortuin & de Meere 2012:55-57).

Towards an integrated approach to cultural heritage for Europe (2014)

Denna rapport från EU-kommissionen handlar om EU:s roll i bevarandet av kulturarvet samt hur kulturarvet besitter en ekonomisk potential. Författarna inleder med att hävda vilken kunskapskälla kulturarvet utgör samt att det berikar människors liv. Vidare gör de gällande att kulturarvet fungerar som inspirationskälla för artister och tänkare och att det följaktligen är det som driver de kulturella och kreativa industrierna. Rapporten menar även att hur kulturarvet bevaras, är en starkt bidragande faktor till hur attraktivt Europa blir att bosätta sig och arbeta i samt att besöka. Detta arv består utav lokala berättelser som tillsammans utgör Europas historia (European Commission 2014:2-3). Författarna synliggör hur ett skifte inträffat i hur kulturarv hanteras. De menar att det finns två tydliga linjer detta skifte: dels finns en strävan nuförtiden att se kulturarvet i ett större perspektiv och således bevara ett helt kulturlandskap istället för att se kulturmiljöer som isolerade enheter. Den andra linjen som rapporten synliggör är hur det inträffat ett skifte i kulturarvets roll i samhället. Då synsättet förr präglades av att skydda kulturmiljöer genom att isolera dem från det dagliga livet, menar rapporten att det samtida

angreppssättet innebär en integrering av kulturmiljön i det omgivande samhället. På detta sätt menar författarna att kulturmiljöerna får en ny användning som behagar samtida begär (ibid:5). Utifrån det här gör rapporten gällande hur detta nya sätt att se på kulturarv, skapar en dominoeffekt som i slutändan resulterar i ekonomisk tillväxt. Resonemanget grundas i idén att kulturarvet sporrar kreativitet samt leder till social integration vilket i sin tur resulterar i innovation och hållbar tillväxt (ibid:5).

Industrial Heritage Sites in Transformation: Clash of Discourses (2014)

Harald A. Mieg och Heike Oevermann diskuterar i sin bok industriarv och bevarande i en exploateringskontext. Bokens utgångspunkt är tre av författarna identifierade diskurser mellan vilka det finns en konflikt i hur kulturarv bör hanteras (Mieg & Oevermann 2014:3-4). De identifierade diskurserna är: "heritage conservation", "urban development" och "architectural production" (ibid:6). Heritage conservation beskriver författarna som en diskurs kretsande kring det materiella kulturarvets värde där byggnaders och platsers integritet och autenticitet måste upprätthållas. Tonvikten ligger i att hedra det förgångna med hjälp av materiella strukturer. Således kräver denna diskurs ett minimalt arkitektoniskt ingripande i exploateringsituationer (ibid:5,18). I diskursen urban development blir arkitekturen ett verktyg för att skapa en ny bild av en plats och sålunda attrahera talang och investeringar. Här ses industriarv som attraktiva och unika tillgångar, b.la. för att attrahera kreativa industrier. Således finns en likhet mellan heritage conservation och urban development då båda diskurserna värdesätter bevarande. De skiljer sig dock i fråga om bevarandets syfte, då den sistnämnda har ett ekonomiskt motiv (ibid:5,19,20). Architectural production å andra sidan är en diskurs där nya arkitektoniska uttryck föredras, vilket resulterar i ett förhållningsätt till kulturarv där det ses som angeläget att omvandla platser med hjälp av samtida arkitektoniska ingrepp. Den existerande platsens karaktär och atmosfär sätter tonen för den nya arkitekturens uttryck (ibid:20-21). Hur platser med industriarv transformeras beror på vilket samtal, eller vilken diskurs som förs och vilka värderingar som således framförs (ibid:5). Vidare menar författarna att det finns en kärnkonflikt mellan bevarande och förändring och ställer sig frågan hur mycket förändring som kan tillåtas så att nya begär kan tillgodoses, samtidigt som autenticiteten i kulturarvets kärna bevaras (ibid:12). Författarna menar även att konflikter inom planering och kulturarv grundar sig i olika värderingar samt att industriarv transformeras utifrån hur de tre diskurserna interagerar med varandra (ibid:13).

Heritage as sector, factor and vector: conceptualizing the shifting relationship between heritage management and spatial planning (2017)

I "Heritage as sector, factor and vector: conceptualizing the shifting relationship between heritage management and spatial planning" argumenterar författarna Joks Janssen, Eric Luiten, Hans Renes & Eva Stegmeijer (2017) för vad de urskilt som ett ökat intresse av att integrera kulturarvsfrågor i den fysiska planeringen. Författarna inleder med att ett integrerat perspektiv på kulturarv i planeringen inte är något nytt fenomen utan har sitt ursprung redan i sekelskiftet mellan 1800- 1900 talet då en holistisk helhetssyn på kulturarvets roll och betydelse i planeringen började ta form (Janssen et al 2017:2). Författarna argumenterar för att ett förändrat förhållningsätt i hur det talas om kulturarv går i linje med en förändrad syn på kulturarvets roll i planeringen. Enligt författarna har fokus tidigare legat på strikt bevaring och skydd av kulturarvet för att senare gå över till ett förhållningsätt där man istället ser möjligheter till att utveckla kulturarvet. Detta menar Janssen et al har slutligen lett fram till ett större helhetsperspektiv på kulturarvets möjligheter i planeringen, vilket är det samtida utgångsläget (ibid:5). Utifrån detta redogör författarna för vad de urskilt som tre angreppssätt; sector, factor och vector, som de menar har regerat sedan andra hälften av 1900-talet för hur kulturarv har och bör hanteras (ibid:2). Sektorperspektivet menar författarna behandlar kulturarv som något särskilt från planering och stadsutveckling, där fokus har legat på bevaring och skydd av

kulturarvet. I den fortsatta utvecklingen av detta har factorperspektivet istället kommit att innebära att se kulturarvet som en tillgång och utgångspunkt för urban utveckling. Kulturarv som vector handlar slutligen om att se kulturarvet som en del i diskursen kring hållbar utveckling, där kulturarvet bestämmer riktningen för lämplig stadsutveckling och planering (ibid:2-3). Tillkomsten av dessa tre skilda angreppssätt menar författarna har grund i att det inom kontemporär planering eftersöks planeringsmodeller som är flexibla på så sätt att de går att applicera inom olika, ofta överlappande fält. Författarna gör även gällande att de olika förhållningssätten existerar parallellt och ersätter inte varandra, utan har olika innebörd och relevans för de specifika förutsättningar som gäller i skilda planeringssammanhang (ibid:3). Detta har således resulterat i vad Janssen et al (2017:3) menar är ett mångskiftande angreppssätt på kulturavsplaneringen som både syftar till bevarande och skydd av kulturarvet, men även utveckling. Utifrån ett Nederländskt perspektiv har syftet även varit att studera hur hanteringen av kulturarv utvecklats för att på så sätt även urskilja önskvärda praktiker och tillvägagångssätt kring kulturarvsplaneringen (ibid:6).

7. RESULTAT AV EMPIRI

I denna del redovisas de fynd i empirin som relateras till frågeställningarna. De detaljplaner som studeras omfattar Varvsstaden i Malmö och Kvarnholmen i Nacka.

7.1 Malmö kommun, Gabriella Borden

1. *Utifrån den komplexitet som redogörs för i inledningen och problemformuleringen, hur hanterar kommuner kravet att tillgodose kulturmiljöer och bostadsbebyggelse inom ramen för förtätning?*

Översiktsplan för Malmö (2000)

I översiktsplanen beskrivs den byggda miljön innehålla karaktäristiska inslag av kulturhistoriskt värde, och därmed av betydelse för stadens identitet. I linje med stadens utveckling föreslås således att dessa värden tillvaratas, bevaras och utvecklas (Malmö stad 2000:50).

Översiktsplanen (ibid:25,47,272) pekar ut förtätning i exempelvis hamn- och industriområden som fördelaktig strategi i syfte att tillgodose en attraktiv, tät blandad stadsstruktur med vattenkontakt. Förutom nybebyggelse föreslås strategin genomföras genom funktionsomvandling av de äldre industriverksamheter som finns kvar (ibid:319). Dock påtalas att förtätning kan ha negativ inverkan i att kulturmiljövärden förvanskas (ibid:123). Vidare anges att de områden som avses förtätas och omvandlas kan gestaltas så att kulturmiljövärden tas tillvara (ibid:323). En kontinuerlig genomgång av kulturmiljövärden anses även väsentligt i syfte att klargöra bedömningsgrunder i planläggningen för hur dessa värden avses hanteras för att undvika förvanskning (ibid:154). Översiktsplanen (ibid:156) fastställer även att skydds- och varsamhetsbestämmelser samt rivningsförbud kan nyttjas i syfte att skydda kulturmiljön och dess bebyggelse från rivning och förvanskning. Utöver anges att stor varsamhet generellt bör råda över bebyggelse uppförd före 1945 (ibid:160).

Kulturhistorisk utredning - Varvsstaden. Kockumsområdet söder om stora Varvgatan. (Fastigheten hamnen 21:149 i Malmö stad Skåne län. (2007)

Utredningen har tagits fram av enheten för kulturmiljövård och syftar till att kartlägga kulturmiljövärden inom Kockumsområdet och således utgöra underlag för framtida funktionsomvandling och detaljplaneläggning (Malmö stad 2007:5). I utredningen beskrivs Varvsstaden ha en tydlig, varierad och levande karaktär av äldre industriverksamhet med unika byggnader, lokaler och verkstäder som växt fram det senaste seklet och vittnar om Malmös fleråriga historia som varvsstad (ibid:7-14,20). Fler av dessa är ritade av arkitekt Axel Stenberg och uppförda i rött tegel med detaljrika utsmyckningar i fönster och dörrar vilket anges som karaktäristiskt för det industriella arvet. Utredningen redogör således för att dessa värden bör tillvaratas och skyddas från förvanskning (ibid:16-17). Vidare anger utredningen att kulturmiljön bör i relation till funktionsomvandling ses som en tillgång i områdets framtida utveckling. Detta perspektiv läggs även fram utifrån att miljöerna och byggnaderna är funktionsdugliga vilket utredningen menar är en förutsättning för att ta tillvara och bevara en byggnad (ibid:15). Ändringar i bebyggelse föreskrivs kunna ske med hänsyn till kulturmiljövärdena, men det primära tillvägagångssättet anges vara att ta tillvara och utveckla befintliga kvaliteter. Där så inte är möjligt anges en lämplig taktik vara att istället efterlikna originaldetaljer vid omvandling (ibid:17-18). Med respekt för områdets arkitektoniska karaktär bör dock ny bebyggelse inte uppföras i liknande röd tegelfasad intill befintlig bebyggelse (ibid:19). Vidare anges att nybyggnation och komplement bör ha ett eget uttryck och kontrastera med den äldre, men kan gestaltas med liknande form och detaljer. Detaljer och konstruktioner som vittnar om historiska spår bör i stort inte tas bort utan kan med fördel integreras i nybyggnation (ibid:17-18).

Varvsstaden - Program för parallella uppdrag (2008)

Programmet behandlar hur Varvsstadens övergripande struktur kan gestaltas utifrån områdets befintliga omgivningar. Detta beskrivs i syfte att klarlägga olika gestaltungsprinciper som kan bidra till att skänka platsen en identitet samt främja en långsiktigt hållbar utveckling (Malmö stad 2008a:5,23). I de teman som styr riktningen klarläggs att Varvsstaden ska präglas av en tät stadsstruktur, en mångfald av blandade funktioner samt balans mellan bevaring och nybyggnation (ibid:23). Detaljer och byggnader från det industriella arvet beskrivs kunna ingå som värdefulla inslag i stadsbilden. Varvsstaden avses således präglas av föreningen mellan gammalt och nytt vilket tar sig uttryck i praktiken att ta tillvara och inkorporera äldre bebyggelse i den nya strukturen (ibid:6,24). Vidare anger kommunen att en tät stadsstruktur är en förutsättning för attraktiva urbana miljöer (ibid:24). Som exempel på bebyggelse anges att verksamheter inom medieproduktion (Moving Media City) föreslås uppföras inom befintligt kulturvärde. Moving Media City beskrivs bli ett attraktivt mediekluster för en rad kreativa aktörer och en konkurrenskraftig katalysator för tillväxt och innovation (ibid:18). Kommunen anger att byggnader som ej anses kunna ges nya och för sammanhanget relevanta funktioner, bör istället ersättas. Dock bör möjligheten alltid utvärderas för samtliga befintliga strukturer huruvida det är möjligt att tillvarata detaljer från den äldre bebyggelsen vid nybyggnation. Programmet klarlägger dock att det nya sammanhanget är viktigare än bevarandet av enskilda objekt (ibid:24-25). Följande anges att tidigare ställningstaganden avseende kulturvärden som redogörs för i *Kulturhistorisk utredning Varvsstaden*, bör beaktas vid planläggning (ibid:13).

Detaljplan och planbeskrivning 5007. Ubåten mm. (Varvsstaden). (2008)

I Planbeskrivningen läggs fram att planområdet är den första etappen i utvecklingen av Varvsstaden som syftar till att bli en tät stadsstruktur med blandade funktioner och sätter principer för den fortsatta utvecklingen av områdets karaktär som kulturmiljö (Malmö stad 2008b:9). Planen har till syfte att inom gamla Kockumsvarvets industriområde möjliggöra för Moving Media Citys verksamheter för rörlig bild- och medieproduktion och omfattar således lokaler för kontor, men även övriga verksamheter så som handel, restaurang och utbildning. Planförslagets genomförande erfordrar således funktionsomvandling av de befintliga industrilokalerna, samt nybyggnation (ibid:1-2). Genom funktionsomvandling anges den äldre bebyggelsen kunna bevaras (ibid:10). Den äldre bebyggelsen beskrivs i helhet vara av kulturhistoriskt intresse där enskilda byggnader anses värda att bevaras. Bedömningen redogör dock för att bebyggelsen skiljer i kvalitet vilket innebär att både rivning och varsamhet anges som metod utifrån rådande förutsättningar (ibid:5). Ingrepp i bebyggelsen motiveras utifrån att det är nödvändigt i syfte att möjliggöra för nya funktioner, men bör ske med hänsyn till kulturmiljövärdena (ibid:10).

I plankartan (Malmö stad 2008c) redovisas ytterligare hänsyn- och ställningstaganden avseende kulturmiljöers hantering. Enligt bestämmelse (f1) anges att nybyggnation ska ha egen särprägel men samtidigt gestaltas med respekt för befintlig kulturhistorisk bebyggelse vilket regleras genom restriktioner avseende fasadmaterial. Plankartan redogör även för en rad skydds- och varsamhetsbestämmelser avseende befintlig bebyggelse. (k2, k3) fastställer att vid ombyggnation bör originaldetaljer efterliknas gällande befintliga byggnaders uttryck och karaktär. (k1) påtalar även behovet av utlåtande av antikvarisk expertis vid ändring. Skyddsbestämmelser (q1-q6) anger förbud mot rivning och skydd mot kulturvärdets förvanskning. Karaktärer så som röda tegelfasader, docka och skyddsrum och stenkaj avses bevaras och värnas mot ingrepp. Även här gäller att originaldetaljer efterliknas i material och utformning vid restaurering (Malmö stad 2008c).

Detaljplan och planbeskrivning 5083. Ändring av detaljplan för del av kvarteret UBÅTEN (Varvsstaden) i Hamnen i Malmö. (2009)

Detaljplanen avser tillhörande ändring till gällande detaljplan. Ändringen berör möjligheten att justera utformningen genom ökad totalhöjd samt inskränkning av area av tidigare fastställd nybyggnadsrätt. Tillägget avser även borttagning av tidigare gällande bestämmelse (v1, v3) avseende högsta totalhöjd för kontorsinredning inom befintlig industribyggnad (Malmö stad 2009b:1). Planen anger att befintlig industriverksamhet avvecklas och rivs för att möjliggöra för ny kontorsbyggnad (ibid:2). Ny byggnad avses kopplas samman med angränsande industribyggnad som avses för kontorslokaler. Planbeskrivningen lägger fram att ny kontorsbyggnads volym kontrasterar från befintlig bebyggelses särpräglade karaktär (ibid:2).

I plankartan (Malmö stad 2009a) synliggörs även steg mot att befästa och tydliggöra hanteringen av de bevarandevärda kvaliteterna. Ändring av detaljplan anger att varsamhet ska råda (k3) gällande befintlig byggnad vilket avser att golvet gestaltas i betong och träkubb i syfte att ge uttryck av industriell karaktär (Malmö stad 2009a). Bestämmelsen anger att befintliga pelarkranar bevaras i ursprungligt skick (Malmö stad 2009b:4) I ändring har bestämmelse (q2) tagits bort avseende bevarandet av den nordvästra hallbyggnadens karaktär och uttryck (ibid:3).

Planprogram Varvsstaden (2011)

Planprogram för Varvsstaden redogör för förhållanden och riktlinjer avseende den funktionsomvandling som föreslås i området; från äldre hamn- och industri verksamhet till blandad stad. En utmaning med omvandlingen formuleras till att platsens befintliga kvaliteter ska tas tillvara samtidigt som området utvecklas till en dynamisk stadsdel med fokus på hållbarhet (Malmö stad 2011:21). För att realisera en funktionsomvandling mot en tät funktionsblandade struktur som föreslås lägger programmet fram att utveckling och exploatering bör ske med hänsyn till det kulturhistoriska arv samt de kulturmiljöer som platsen besitter. Som huvudsaklig strategi anges därmed att äldre kulturhistoriskt bevarandevärda byggnader och miljöer tillvaratas och återanvänds. I så hög utsträckning som möjligt ämnas dessa ges nya funktioner samtidigt som de bevaras och integreras i den nya strukturen (ibid:6,10,71). Kommunen lägger fram att de gamla hamn- och industrimiljöerna både är vitala och funktionsdugliga. Vidare anges det att dessa egenskaper medför stort värde ur ett kulturmiljöperspektiv, då en förutsättning för att kunna bevara kulturmiljöer argumenteras ligga i att de innehar en funktion och användning Utifrån det här perspektivet redogör planprogrammet även för att påföljande planläggning i området bör därmed se kulturmiljöer som en tillgång, vilket även anses vara av betydelse avseende den hamnomvandling och funktionsblandning som förespråkas (ibid:62).

Kommunens ställningstagande till hur bevarandet av kulturmiljöer ska tillgodoses beskrivs utifrån samspelet mellan platsens kulturhistoriska arv och bebyggelse och den nya tillkommande bebyggelsen, där Varvsstadens framtida utformning ska utgå från de befintliga strukturer som är karaktäristiska för området (Malmö stad 2011:36). Exempel på element som avses bevaras är bland annat hela konstruktioner av äldre tegelbyggnader. I vissa fall avses mindre delar av bebyggelsen bevaras vilket omfattar konstruktion och fasad. Även mindre detaljer så som utsmyckning och spår av industrier avses bevaras (ibid:41). I de schematiska visionsbilder som presenteras i programmet synliggörs att för de områden som detaljplanerna 5007 och 5175 omfattar ska bevarandet av tegelbyggnader samspela med blandade funktioner och bostäder (ibid:40). Utöver det presenteras att detaljer avseende tillvägagångssätt och realisering av planprogrammets intentioner tydliggörs i efterföljande steg (ibid:71).

Översiktsplan för Malmö - Planstrategi (2014)

Liknande motiv som angavs i Översiktsplan 2000 för hur Malmö stad avser hantera kravet att hantera kulturmiljöer inom ramen för förtätning anges även i Översiktsplan 2014. I relation till att förtäta och expandera stadskärnan innanför Yttre Ringvägen samt möta det stigande bebyggelsestryck som därav följer, läggs följaktligen fram att områden med låg utnyttjandegrad, däribland äldre hamn- och industriområden ska förtätas (Malmö stad 2014a:30). Kommunen beskriver dessa miljöer som säregna inslag i stadsbilden och vars karaktär bör stå som utgångspunkt i stadens fortsatta utveckling. Vidare anges att där ny bebyggelse tillkommer ska hänsyn tas till platsens karaktär och kulturmiljövärden. En intention med denna praktik påtalar att tillskott inom befintliga strukturer med kulturmiljön i åtanke kan lyfta och förstärka det kulturhistoriska arvet (ibid:56-57). Kulturmiljövärden vars potential kan bidra till att skapa nya kulturyttringar ska tas tillvara (ibid:30). Vidare uttalar kommunen då man planerar för attraktiva bostäder; tillvaratar och nyttja de fördelar som stadens kulturella struktur ger (ibid:15). Detta perspektiv lyfts fram i relation till strategier för kulturmiljöns existens i den fysiska miljön. Malmös befintliga stadsstruktur till följd av dess geografiska läge och historiska bakgrund som gammal varvsstad har präglat bebyggelsen. Detta anses utgöra ett mångfacetterat kulturarv som bör värnas och tas tillvara (ibid:57).

Väl omhändertagna kulturmiljöer i kombination till strategin att bygga resurseffektiva och hållbara bostäder anses fördelaktigt i syfte att skapa en attraktiv och hållbar stad (Malmö stad 2014a:50). Därmed anges att en varsam förvaltning av kulturmiljöer medför fördelar för att ta tillvara, bevara och utveckla de kvaliteter som dessa innehar. Kommunen talar även om vikten av att ett samspel mellan det gamla och det nya för att stärka de kvaliteter som finns i Malmö, där Hamn- och industrimiljöer beskrivs vara ett säregnet inslag i stadsbilden och att dessa håller på att utvecklas till attraktiva boendemiljöer (ibid:56).

I avsnittet "kulturmiljöer och historiskt perspektiv" (Malmö stad 2014a:57) anges strategier för hur kulturarvet och dess miljöer kan hanteras i relation till bebyggelse. Strategierna pekar på behovet av byggnadsantikvarisk kompetens vid större förändringar i stadsbilden i syfte att både kartlägga och säkerställa kulturmiljövärden i den fysiska planeringen. Medvetenhet och kunskap kring kulturmiljöers värde och arv beskrivs i relation till nybyggnation och stadsförnyelse vara en förutsättning till att det kulturhistoriska arvet stärks och lyfts fram. Således är det ett perspektiv som grundar sig i att kulturmiljöer bör snarare ses som en tillgång och inte nödvändigtvis utgör ett hinder i stadsutvecklingen. Ny bebyggelse beskrivs inte heller utgöra ett hot mot kulturmiljön då den genom att ta utgångspunkt i platsens arv och kvaliteter kan utgöra ett tillskott i stadsbilden och bidra till en utveckling av kulturarvet. Det nya ska samspela med det gamla vilket i relation till komplettering, förtätning och ombyggnation beskrivs vara ett kriterium för att säkerställa att kulturmiljövärden inte förvanskas.

Kommunen (Malmö stad 2014a:70) påtalar att det råder komplexitet i relationen mellan att förtäta samtidigt som kulturvärden beaktas. Som ett verktyg i att hantera det här lägger kommunen fram att det är av relevans att dessa kulturmiljövärden hanteras tidigt i planeringsprocessen för att på så sätt fånga upp diskussioner kring hur kulturmiljöer kan förstärkas och utvecklas (Malmö stad 2014a:70). Avslutningsvis klarlägger strategierna att det vid detaljplaneskedet bör tas tillvara möjligheten att säkerställa och skydda särskilt värdefulla kulturmiljöer (ibid:57).

Utvecklingsplan Varvsstaden (2014)

Utvecklingsplanens har till syfte att precisera de intentioner och strategier som tagits fram i planprogrammet och ämnar utgöra underlag för kommande detaljplanering (Malmö stad 2014b:6). De primära utgångspunkter som varit vägledande i utvecklingsplanen anger att Varvsstaden ämnar bli en blandad stad vars struktur ska präglas av föreningen, men även kontrasterna mellan ny och äldre bebyggelse. Huvudargumenten för hur dessa ambitioner ska realiseras synliggörs genom att staden föreslås utvecklas kring områdets karaktäristiska element, samt att äldre bebyggelse bevaras, tillvaratas och ges nya funktioner. (ibid:9-10,13-14). Utifrån angivna intentioner anges att vid nybyggnation ska hänsyn tas till befintlig bebyggelse avseende höjd och karaktär och uttryck. Med fördel kan ny bebyggelse ta inspiration från platsens kulturhistoriska detaljer och formspråk (ibid:15, 23-24). Utvecklingsplanen preciserar även att där bevarande av hela byggnadens konstruktion ej är möjligt bör detaljer så som golv och fasad ändå tas tillvara, samt att ingrepp och ändring i den äldre bebyggelsen utförs med hänsyn till det industriella arvets bevarande (ibid:9-10,13-14). I utvecklingsplanen synliggörs även intentioner och ställningstaganden avseende vattenrummets betydelse för det kulturhistoriska arvet då kajer och pirar avses bevaras (ibid:14).

I de strategiska diagrammen blottläggs vilka funktioner och syften den äldre, bevarade bebyggelsen ämnas nyttjas för, vilket anges vara lokaler för verksamheter så som kontor och handel. Där ändamålet anges vara bostäder avses ändå verksamheter inkorporeras, vilket anges utifrån strategin att området ska präglas av en blandade funktioner. Merparten av nybebyggelsen inom området föreslås därmed utgöras av bostäder (Malmö stad 2014b:20). Utvecklingsplanen påpekar även behovet av att vid detaljplaneskedet utgå från de intentioner som anges i kvalitetsprogram avseende hur kulturhistoriskt värdefull bebyggelse ska bevaras, vilket här preciseras bör ske i relation till att de ges nya funktioner (ibid:37).

Arkitekturstaden Malmö. Tillägg till översiktsplan för Malmö - Utställningsförslag (2016)

Med Arkitekturstaden Malmö klargörs kommunens intentioner och vägledning avseende utvecklingen av Malmös arkitektoniska innehåll, där tillvaratagandet av det kultur- och arkitekturhistoriska arvet betonas (Malmö stad 2016:7,49,92). Med relevans för kommunens beaktning av kulturmiljöer redogörs bland annat att arkitekturen ska gestaltas i relation till sin omgivning. Kommunen ser även positivt på möjligheten att nyttja material med förankring i stadens arkitekturhistoriska arv, exempelvis rött tegel (ibid:60-61).

Malmös övergripande ambition att förtäta staden inom befintliga strukturer menar dokumentet innebär ett ökat krav att tillvarata kulturvärden i utvecklingen. Kommunen uttalar en angelägen ambition att bevara äldre bebyggelse och dess kulturhistoriska värden i syfte att främja funktionsblandade områden och rika miljöer (Arkitekturstaden Malmö 2016:52). Istället för att riva och bygga nytt föreskrivs förändring och nybyggnation istället ske med utgångspunkt i platsspecifika kvaliteter. Att ta tillvara och bygga vidare på stadens kultur- och arkitekturhistoriska arv genom bland annat funktionsomvandling, beskrivs därefter utgöra ett verktyg i värnandet om kulturarvet och kulturvärden (ibid:6,8,42,74,92). Ny användning beskrivs även vara en förutsättning för bevarande. Med hänsyn till befintliga kvaliteter kan intressant arkitektur skapas och värden bevaras (ibid:77).

Utifrån det mångskiftande industrihistoriska arvet som präglat stadens struktur lägger Malmö stad fram ett nytt förslag till ny beskrivning av riksintresset för kulturmiljövård, vilket avser innefatta äldre hamn- industri och verksamhetsmiljöer, däribland Kockumsvarvet i Västra hamnen vars miljöer och byggnader vittnar om det historiska arvet och är av betydelse för riksintresse (Malmö stad 2016:93).

Detaljplan och planbeskrivning 5175. HAMNEN 21:149 (Varvshallarna). (2017)

Planens syfte beskrivs till att främst möjliggöra för ny bebyggelse med bostadsändamål inom en del av Kockums gamla industriområde. Planens syfte beskrivs även vara att säkerställa bevarandet av flertalet kulturhistoriskt värdefulla byggnader för att möjliggöra för att dessa byggs om och ges nya funktioner och ändamål så som kontor- och handelsplatser, hotell och bostäder (Malmö stad 2017b:1-3,20). Verkställandet av planen förordar således att befintliga industribyggnader omvandlas och ges nya funktioner (ibid:2-3). Detaljplanen beskrivs omfatta den del av Varvsstaden som innehar bebyggelse med tydliga kulturmiljövärden av stadsmässig kvalitet. Detta beskrivs vara en utgångspunkt i planförslagets struktur och bör även ses som ett vidare steg mot att främja och utveckla dessa värden (ibid:15). Planförslagets struktur presenteras grundar sig i funktionsomvandling, mot en blandad och kontrastrik bebyggelse där Varvsstadens karaktär ska präglas av samspelet och kontrasterna mellan det industrihistoriska arvet och ny bebyggelse. Således läggs fram att äldre byggnaders detaljer och material bör bevaras samtidigt som liknande grad av detaljrikedom och karaktär bör eftersträvas i tillkommande bebyggelse (ibid:12,19-20,32). Respekt för kulturmiljövärdena i området beskrivs även säkerställas genom avstånd till ny bebyggelse samt homogenitet och anpassning i stadsbildens skalor och byggnadshöjd. På så sätt beskrivs den karaktäristiska bebyggelsen kvarstå som centrala inslag i stadsbilden (ibid:16-17).

I plankartan (Malmö stad 2017a) anges en rad rivningsförbud och skyddsbestämmelser (r, q1) avseende de kulturhistoriskt bevarandevärda byggnaderna (Gjuteriet, Magasinet, Snickeriet, Administrationsbyggnaden samt Maskinhallen och Monteringshallen). Följande anges att byggnader inom egenskapsgräns är av särskilt kulturhistoriskt betydelse vars värde ej får förvanskas. Skyddsbestämmelse (q2) omfattar även den park som för dess växtlighet och struktur är av särskilt kulturhistorisk betydelse. Egenskaper och detaljer som avses bevaras omfattar byggnadernas konstruktion samt tegelfasader och fönstersättning med ursprungliga detaljer och utsmyckning. Utöver det ska skydd råda gällande spår och detaljer som talar om platsens industriella arv så som vaktkur och skyltar. Vidare gäller att varsamhet (k) ska råda gällande ändring av dessa byggnader då de som ovan nämnts innehar egenskaper av kulturhistoriskt värde som avses tas tillvara (Malmö stad 2017b:21,32).

7.2 Nacka kommun, Axel Lillieborg

1. *Utifrån den komplexitet som redogörs för i inledningen och problemformuleringen, hur hanterar kommuner kravet att tillgodose kulturmiljöer och bostadsbebyggelse inom ramen för förtätning?*

Nacka översiktsplan (2002)

I introduktionen av "Nacka översiktsplan 2002" gör kommunen gällande att bostadsbyggandet framöver kommer präglas av bl.a. omvandling av äldre industriområden och att kommunens folkmängd beräknas öka med 25 000 personer inom en period av 15-20 år. Genom att omvandla industriområden till bostadsområden kan mark frigöras för att möta denna beräknade befolkningsökning (Nacka kommun 2002:6-7). Kommunen menar att flertalet faktorer måste samverka för att en god fysisk miljö ska kunna uppnås, däribland att äldre bebyggelse och kulturmiljöer ska användas och att gestaltning ska hålla en hög nivå. Vidare krävs att ny bebyggelse anpassas till kommunens skiftande kulturmiljöer som ska stärkas av den nytillkomna bebyggelsen. Olika delar av kommunen ska således kunna utvecklas i olika riktningar, bl.a. eftersom att den givna platsens historia ska kunna sätta tonen för den framtida utvecklingen (ibid:7). Kommunen menar även att olika sektorprogram kan ha inverkan för den fysiska miljöns utveckling. Exempelvis framhävs att de kulturella resurserna ska beaktas inom samhällsplaneringen (ibid:13). Kvarnholmen ingår även i det riksintresse för kulturmiljövården som berör Nackas norra kust. Kommunen skriver att detta riksintresse har ett varierande skydd längs kusten och att de områden där markanvändningen planeras att förändras, ska skydda riksintresset i detaljplaner (ibid:14). Under "Kulturmiljövård" gör kommunen gällande att kulturhistoriska värden och hur de uppfattas är i ständig förändring och att kulturmiljövårdens intressen följaktligen förskjutits sedan kommunens gällande kulturmiljöprogram antogs 1987. I ljuset av detta poängteras att de nedlagda industrierna längs Stockholms inlopp anses ha höga kulturvärden (ibid:16). De understryker även att äldre bebyggelse är värdefull och bör därför i den fysiska planeringen behandlas som en resurs och inte ett hinder. Motiv som läggs fram är att denna bebyggelse har en narrativ funktion som kan berätta om platsens historia och förgångna ideal. Därutöver framhålls att den äldre bebyggelsen bidrar till att synliggöra olika årsringar och att detta bidrar till en trivsamt och varierad miljö (ibid:16). Kommunen menar även att den fysiska miljöns identitet och karaktär ska stärkas vid förändringar och att kulturmiljöer ska skyddas vid planering samt att landskapsbilden beaktas. I relation till detta talar kommunen även om förutsättningar för att skapa kreativa miljöer där människor kan mötas (ibid:25). I kapitlet "Geografiska rekommendationer" redovisas i stora drag den förslagna utvecklingen för kommunens samtliga delar. Kvarnholmen som ingår i Sicklaön är avsett för bostadsändamål, institutioner samt verksamheter. Det poängteras även att den del av området som vetter mot Saltsjön ingår i riksintresse för kulturmiljövården och att en betydande del av de industribyggnader och bostäder som finns inom området innehar ett högt kulturhistoriskt värde. Dessa värden finns redovisade i kommunens kulturmiljöprogram "Nacka kommun - kulturhistoriska miljöer" (ibid:38).

Nacka kommun - kulturhistoriska miljöer (1987)

Detta dokument är kommunens kulturminnesvårdsprogram som var gällande när översiktsplan 2002 antogs och är utarbetat av Cecilia Hammarlund-Larsson, antikvarie vid Länsstyrelsen (Hammarlund-Larsson 1987:11). Programmet avser redovisa kommunens kulturhistoriskt värdefulla områden och ska därutöver fungera som ett underlag för fyra olika saker: Översiktsplanering, bygglovshandläggning samt handläggning av detaljplaner, åtgärdsprogram för att skydda och vårda kommunens viktigaste kulturmiljöer, samt informera allmänheten om kulturmiljöerna (ibid:11). Vidare understryker författaren att god kunskap om

bebyggelseutvecklingen krävs för att kunna avgränsa de kulturhistoriskt värdefulla områdena. I programmet är dessa områden indelade i två kategorier: helhetsmiljöer och närmiljöer. Den förstnämnda utgörs av områden med välbevarade strukturer som är av stor betydelse för kommunen. Den sistnämnda utgörs av områden som på en mer detaljerad nivå kan berätta om kommunens kulturhistoria (ibid:11). Författaren poängterar att programmet är en sektorsredovisning som endast utgår ifrån platsers kulturhistoriska värden i sig och tar ej i beaktning exempelvis förutsättningar för att bevara (ibid:12). I relation till detta utgörs de programdelar som berör olika kulturhistoriskt värdefulla områden av historiska redogörelser om platsen. För Kvarnholmen ges först en beskrivning av helhetsmiljön där det beskrivs hur kvarnverksamheten har utvecklats. Beskrivningen av närmiljön redogör för det bostadsområde som kom att uppföras i anslutning till industrin och som blev uppmärksammat pga. det funktionalistiska formspråket som manifesterade tidens bostadsideal (ibid:46-47).

Program för detaljplaner: Kvarnholmen - Hästhalmssundet - Östra Gäddviken (2005)

Syftet med planprogrammet är att klarlägga den potential samt begränsningar som området besitter inför en framtida utveckling. Kommunen lägger fram följande målsättning i programmet: "Målet är att skapa en stadsdel som tillfredsställer stadsmänniskans krav på variationsrik miljö och boendekvalitet, samt tjänstesektorns krav på en representativ och inspirerande miljö" (Nacka kommun 2005:3). Vidare refereras till kommunens politiska majoritetsprogram under mandatperioden 2002-2006 där det uttalas explicit att nya bostäder främst ska tillkomma i tidigare industriområden (ibid:4). Samtidigt påtalas att Kvarnholmen ingår i riksintresse för kulturminnesvärden och att Kvarnen Tre Kronor i området samt omgivande industribyggnader fyller funktioner som identitetsskapande landmärken (ibid:5). I programmet refererar kommun även till den antikvariska förundersökning som genomfördes av Nyréns arkitektkontor, där det hävdas att en övervägande del av bebyggelsen på Kvarnholmen besitter ett högt kulturhistoriskt värde och är viktig ur en stadsbildssynpunkt (ibid:9). Vidare görs det gällande att Kvarnholmen utgör ett av de mest "attraktiva" utvecklingsområdena i kommunen, där unika resurser i form av nedlagda industrier kan tillvaratas och användas på ett nytt sätt (ibid:14). Att återanvända samt bevara nedlagda industribyggnader är även ett av programmets övergripande mål tillsammans med att exploatera redan ianspråktagen mark (ibid:14). Ett antal miljömål presenteras även, där det bl.a. framgår att kultur- och skönhetsvärden i stadsbilden ska bevaras och utvecklas. Kommunen menar även att anläggningar och byggnader samt deras material ska betraktas ur ett komplett livscykelperspektiv (ibid:14). Genom att hänvisa till riktlinjer i "Kvalitetsprogram för Nackas norra kust" presenterar kommunen rekommendationer för hantering inom olika områden. Beträffande landskapet framförs ståndpunkten att den karaktäristiska bebyggelsens siluett bör bevaras och framhävas och att det unika läget vid Stockholms inlopp ställer höga krav angående utformning och placering av ny bebyggelse. Därutöver betonar kommunen att monumentaliteten i industribebyggelsen ger upphov till platsens identitet och att ny bebyggelse ska införlivas i denna kontext (ibid:16). Det görs även gällande att den äldre bebyggelsen även framöver bör dominera området och att karaktärsbyggnader ska ha en roll i stadsbilden som orienteringspunkter. Därutöver är rekommendationerna att lämningar och spår bör bevaras för att skapa kopplingar till historien samt att de kulturhistoriskt värdefulla byggnaderna bör bevaras och hanteras varsamt vid exempelvis ombyggnation (ibid:22). Planprogrammet presenterar även rekommendationer för olika delar av Kvarnholmen. För Kvarnområdet, det område där all industri är förlagd, framhävs att befintlig bebyggelse ska bevaras så långt som möjligt och att till- och ombyggnader ska ske på industribebyggelsens villkor (ibid:24). Angående förslag på ny bebyggelse föreslås att Nya Kvarnen kan ersättas av ny bebyggelse som anpassas till den omgivande industribebyggelsen. Bageriets södra och östra delar bedöms därutöver kunna påbyggas med högst tre våningar (ibid:25). Platån, som är en annan del av Kvarnholmen, inrymmer industribyggnader men även ett bostadsområde. Rekommendationerna här är att de

tydliga gränserna mellan bostadsområde och industriområde bevaras. Med hänvisning till kulturmiljön menar även kommunen att det är viktigt att ett grönområde åtskiljer ny bostadsbebyggelse från äldre. (ibid:26).

Detaljplan och planbeskrivning för del av Kvarnholmen etapp 2 - Centrala kvarnområdet (2010)

Planen syftar till att omvandla en tidigare använd industrimiljö till en stadsdel med bostäder och verksamheter. För att åstadkomma detta ämnas industribebyggelsen av kulturhistoriskt värde återanvändas och varsamt byggas om (Nacka kommun 2010b:2). Planförslaget innebär att omfattande delar av den befintliga bebyggelsen kommer upprustas. Komplementär bebyggelse som tillkommit på senare år kommer även att tas bort för att möjliggöra de för Kvarnholmen karaktäristiska siktlinjerna mot Stockholm och skärgården. Riksintressen och kulturvärden ska beaktas vid ombyggnaden (ibid:11). Det aktuella planområdet inhyser för Kvarnholmen karaktäristisk funktionsbebyggelse. Exempel på denna bebyggelse är Havrekvarnen, Makaronifabriken samt Munspelet. Beträffande Havrekvarnen och Munspelet hävdar kommunen att den ursprungliga gestaltningen ska återfås, detta då diverse ombyggnader resulterat i reducerade värden (ibid:14). I detaljplanekartan utgörs detta av varsamhetsbestämmelsen (k1) som betecknar att byggnadens ursprungliga utformning ska återfås vid en ombyggnad (Nacka kommun 2010a). Dessa byggnader kommer dock även fortsättningsvis behålla sin för området ovanliga färgsättning, då de har ljusa kulörer, att jämföra med de äldre industribyggnadernas röda tegelfasader. Kommunen vidmakthåller dock att den nya bebyggelsens fasader i övrigt ska anpassas efter den äldre tegelbebyggelsen (Nacka kommun 2010b:12). Ny bebyggelse som ersätter äldre byggnader ska även konstrueras i samma skala som den befintliga bebyggelsen, detta för att respektera stadsbilden och siluett mot farleden. Denna siluett bestående av industribyggnaderna utgör även del av riksintresset. Utifrån detta menar kommunen att det är essentiellt att de fasader som är exponerade mot farleden behåller sitt uttryck vid en restaurering (ibid:13-14). I planbeskrivningen görs det gällande att Havrekvarnen, Makaronifabriken och Munspelet endast får användas för centrumändamål. Detsamma gäller för Bageriets östra del (ibid:13). Makaronifabriken får ej rivras och fasaden ska bevaras, vilket betecknas med planbestämmelserna (q1) och (k2) (Nacka kommun 2010a; 2010b:15). Kommunen gör vidare gällande att Bageriet varsamt ska byggas om samt att delar ej får rivras. Den ombyggda halldelen ämnas dock rivras då dess ursprungliga fasad förvanskats. Kommunen värderar bostadsbyggande i halldelen högre än att restaurera nämnda del av byggnaden (Nacka kommun 2010b:15-16). Södra delen av Bageriet får dock påbyggas med två våningar (ibid:17).

Hållbar framtid i Nacka - översiktsplan för Nacka kommun (2012)

Den gällande översiktsplanen för Nacka kommun som antogs 2012 gör gällande att befolkningen ökade med 15 000 personer mellan år 2000 och 2010 och att en befolkningsökning om ca 23 000 personer beräknas de närmsta 10 åren. I relation till detta poängteras att Nacka är en av länets mest expansiva kommuner och att bostadsförsörjningen således är en av de största utmaningarna framöver (Nacka kommun 2012:10). Kommunen presenterar därutöver några övergripande mål som översiktsplanen ska ligga till grund för. Ett av dessa berör ett resurseffektivt utnyttjande av mark, vatten och kommunala medel. För att åstadkomma detta ska befintliga strukturer utnyttjas (ibid:12). I kapitlet "utmaningar och målområden" framhäver kommunen att kulturhistoriska värden är essentiellt för människors identitet, välbefinnande och sammanhang. Därutöver spelar kulturmiljön en viktig roll för kreativiteten samt företagsamheten. Kommunen gör sedan en korrelation mellan detta och ekonomisk utveckling (ibid:22). Följaktligen poängterar kommunen att ett tillvaratagande och även brukande av kulturarvet är en viktig komponent av översiktsplaneringen. Ett mål för kommunen är därav att bevara, förvalta samt utveckla kulturvärdena (ibid:22-23). De poängterar

dock att det är en stor utmaning att värna om kulturvärden samtidigt som en befolkningstillväxt ska främjas (ibid:25). I kapitlet ”mark-och vattenanvändning” gör kommunen ett antal övergripande ställningstaganden om hur kulturmiljöer ska hanteras. Det betonas att kulturvärden är en resurs som ska beaktas i bygglovshantering och planering samt att den historiska avläsbarheten ska respekteras vid förändringar. Därutöver ska kulturmiljöernas strukturer tydliggöras. Vidare nämns att antikvarisk kompetens ska användas inom detaljplaneläggning vid behov och att skyddsbestämmelser bör appliceras på kulturvärden som saknar skydd i plan. Kommunen understryker även att det kommunala kulturmiljöprogrammet ska ha en vägledande funktion vid planläggning (ibid:59-60).

Kulturmiljöprogram (2011)

Nacka kommuns kulturmiljöprogram från 2011 skiljer sig åt från dess föregångare som upprättades 1987. Syftet med detta program är att fungera mer explicit som ett strategiskt kunskapsunderlag inom den kommunala planeringen (Nacka kommun 2011:7). Kommunen poängterar inledningsvis att de redovisade kulturmiljöerna betraktas ur ett helhetsperspektiv och därmed kan värdet utgöras av exempelvis välbevarade och tidstypiska miljöer. Åldern på ett enskilt objekt är alltså inte den enda måttstocken för kulturhistoriskt värde. I inledning hävdar även kommunen att historiska element i vardagen är värdefulla för människors välbefinnande och att brukandet av kulturmiljöer är den bästa användningen för dessa miljöer. Med detta sagt framhäver kommunen att den historiska avläsbarheten måste respekteras vid förändring (ibid:7). Angående kommunens industrimiljöer görs det gällande att det på 1980-talet växte fram en insikt att dessa miljöer är betydelsefulla för kulturarvet och att planerna som senare upprättades hade bevarande och återanvändning som utgångspunkt (ibid:145). Vidare presenterar kommunen ett antal förhållningssätt för hur utvecklingen av Kvarnholmen ska hanteras utifrån en kulturmiljösyn. Ett av förhållningssätten som framhävs är att komplexiteten i industrimiljöns struktur ska bevaras. För att åstadkomma detta anses det bl.a. viktigt att den historiska avläsbarheten möjliggörs samt att utformning och placering av ny bebyggelse bidrar till att skapa nya årsringar. Angående industrimiljön framförs även att den variation som området besitter med avseende på formspråk, kulörer, höjder och fasadmateriell ska bevaras och byggas vidare på i ny bebyggelse. Kvarnholmens befintliga bostadsmiljö med de tidstypiska rad- och smalhusen ska behålla sin karaktär där fasader, fönster och entrépartier etc. bevarar sin tidstypiska karaktär (ibid:157-159).

Detaljplan och planbeskrivning för del av Kvarnholmen etapp 5 - Kvarnholmsplatån (2015)

Planen syftar till att planlägga platån på Kvarnholmen samt nordvästra delen av kajen och därmed omvandla en sliten industrimiljö till en ”levande och attraktiv” stadsdel med bostäder samt förskola (Nacka kommun 2014a:2). Tre riksintressen berör området i fråga: riksintresse för kulturmiljövården, kust och skärgård samt farled. Inom riksintresse för kulturmiljövården poängteras att de existerande bostadshusen i planområdet utgör ”funktionalistiska pionjärverk” besittandes höga kulturvärden. Planförslaget beräknas omfatta ca 550 lägenheter (ibid: 2,3,6). Vidare gör kommunen gällande att stadsutvecklingsprojektet som denna detaljplan utgör en del av, är förankrat i ett antal målområden som prioriteras och som under processen är de viktigaste att bevaka. Ett av dessa är ”en levande kulturmiljö” där ett antal indikatorer upprättats för målet. Bl.a. har en antikvarisk förundersökning ansetts nödvändig för att synliggöra områdets kulturhistoriska värden. Följaktligen menar kommunen att värdefulla kulturvärden kan beaktas vid en exploatering. Planeringsåtgärder som har inverkan på platsens landskapsbild ska därutöver gestaltas på ett sätt som respekterar kulturvärden (ibid:3-4). Kommunen bedömer dock att detaljplanen kommer medföra betydande miljöpåverkan, detta pga. påverkan på landskapsbilden samt riksintresse för kulturmiljövården (ibid:3). Där kommunen redogör för planens förutsättningar görs hänvisningar till Kvalitetsprogram för Nackas norra kust där det bl.a. framgår att den nya bebyggelsen bör ha en utformning som

anpassas till den existerande funktionalistiska bebyggelsen och därmed ej gör intrång i den enklastruktur inom vilken funktionsbebyggelsen är inordnad. Därutöver anses det önskvärt att kvarteren är öppna för att möjliggöra utblickar samt att kajen ska hanteras med omsorg för att upprätthålla dess karaktär (ibid:5). Ändringar som berör befintlig bebyggelse innebär att den nordligaste av de tre äldre trävillorna får en tillbyggnad i form av en mindre veranda samt att den södra villan får en större tillbyggnad. Angående Norra villans veranda menar dock kommunen att den ska placeras så att intrycket från Tre Kronors väg ej påverkas. Dessa åtgärder genomförs för att inhysa skolverksamhet (ibid:14). Genom att studera detaljplanen kan en överblick erhållas över de bestämmelser som berör planområdets kulturmiljöer. De två lamellhusen samt radhusen från omkring 1930 har fått bestämmelserna (q1) och (q2). Den förstnämnda bestämmelsen gör gällande att byggnaden är särskilt värdefull och därmed ej får förvanskas eller rivas. Därutöver ska brandskadad byggnad återställas. Den andra bestämmelsen ska säkerställa att bebyggelsens karaktär behålls och reglerar följaktligen att exempelvis takkupor och balkonger ej får tillbyggas utöver de befintliga. Därutöver får befintliga balkonger ej glasas in. Bestämmelsen (q3) placeras på det fd butikshuset och innebär att byggnaden ej får förvanskas eller rivas. (q4) placeras på Norra villan och innebär att den ej får förvanskas eller rivas samt att en eventuell tillbyggnad ska genomföras i enlighet med vad som föreskrivs i detaljplanen och gestaltungsprogrammet (Nacka kommun 2015).

Miljökonsekvensbeskrivning och miljöredovisning Kvarnholmen etapp 5 - Kvarnholmsplatån (2014)

Även om den befintliga bebyggelsen skyddas i planen, gör kommunen gällande att förtätningen kommer påverka den kulturhistoriska strukturen med en tydlig separering mellan bostads- och produktionsområden. Därutöver bedöms förtätningen resultera i att befintlig bebyggelse får en mer underställd roll i landskapsbilden (Nacka kommun 2014b:11).

7.3 Malmö kommun, Gabriella Borden

2. Utöver det lagstadgade kravet om hänsynstagande enligt PBL 2 kap 3§, vilka andra syften går att skönja med att beakta kulturmiljöerna vid bostadsbebyggelse?

De övriga syften som urskilts kring kulturmiljöers bevarande kan sammanfattas med Planprogrammets (Malmö stad 2011:5) redogörelse för att det övergripande målet är att Varvsstaden utvecklas mot att bli en attraktiv stadsdel med en tydlig identitet inom nyskapande och hållbar stadsutveckling.

Främja hållbarhetsmål

I relation till ambitionen att förtäta beskrivs omvandlingen av hamn- och industriområden ingå som ett led i kommunens översiktliga planering mot att främja en hållbar samhällsutveckling (Malmö stad 2000:25; 2014a:30). En uttalad ambition redovisar att Varvsstaden ämnar bli ett föredömligt exempel på hållbar stadsutveckling vars struktur ska organiseras utifrån Malmös övergripande mål kring en ekologiskt, ekonomiskt och socialt långsiktigt hållbar utveckling (Malmö stad 2008a:5-6,13,24,26; 2011:5,11; 2014a:9). Detta beskrivs även vara till gagn för Malmös värdeökning (Malmö stad 2011:10). Utöver redovisas en uttalad vision om att samtliga hållbarhetsaspekter ska genomsyra de efterföljande led och utvecklingsförslag som tar form i Varvsstaden (Malmö stad 2008a:23; 2011:6). Återanvändning av äldre bebyggelse anses fördelaktigt ur en hållbarhetssynpunkt (Malmö stad 2008a:19; 2014a:69; 2016:68). Väl omhändertagna kulturmiljöer i kombination med resurseffektivt byggande anses även fördelaktigt i syfte att skapa en attraktiv och hållbar stad (Malmö stad 2014a:50). Värnandet av arkitekturens kulturvärden anges även vara av relevans för stadens attraktivitet och livsmiljöer, vilket på lång sikt genererar ekonomiska värden som ej bör förgås som verktyg i stadens utveckling (Malmö stad 2016:6).

Framhäva det kulturhistoriska arvet

Ambitionen att bevara och utveckla äldre byggnader och detaljer motiveras även utifrån att dess kulturvärden beskrivs vara av betydelse för stadens identitet och särskilt då de förtäljer om platsens historia (Malmö stad 2000:50; 2011:19-20; 2014b:14; 2016:41-42). Kommunen (Malmö stad 2007:15,20; 2011:62; 2014a:57) klargör även ambitionen att platsens industrihistoriska arv ska kunna skönjas och således bidra till en större förståelse för kulturarvet. Ökad medvetenhet kring det kulturhistoriska arvet beskrivs även vara gynnsamt i syfte att förankra ett allmänt intresse för värnandet av kulturmiljön (Malmö stad 2000:156). I detaljplaner anges att riktlinjer för Varvsstadens utveckling ska cementera platsen som en kulturmiljö där historiskt betydelsefulla strukturer och detaljer ska kunna avläsas och fortsätta prägla stadsbilden, vilket beskrivs utgöra förutsättning för att förankra säregen identitet till platsen (Malmö stad 2008b:9; 2017:11,20,32).

Skapa attraktiva livsmiljöer

Ett återkommande tema som Malmö lägger fram redogör för att en förening mellan ny och äldre bebyggelse ska samspela, men samtidigt skänka kontraster till stadsbilden (Malmö stad 2007:17-19; 2008b:10; 2011:25; 2014a:55 2014b:8-9;). Att genom bevaring lyfta fram det som anses representativt för stadens historiska arv samt integrera det med ny bebyggelse skapas nya estetiska värden som bidrar till stadens unika kvaliteter. Detta presenteras ligga till gagn för syftet att främja attraktiva och dynamiska livsmiljöer (Malmö stad 2000:154; 2007:15; 2008a:6,24; 2014b:8-9). Kommunen lägger även fram att variation i stadens struktur beskrivs möta ett ökat behov av att utveckla hållbara, attraktiva, konkurrenskraftiga stadsdelar i ljuset av Malmös expansion (2011:5). Äldre hamn- och industriområden poängteras även ha utvecklingspotential

i syfte att främja attraktiv stad (Malmö stad 2014a:60). Stadens identitet likställs med dess attraktivitet vilket bör främjas genom kvalitativ arkitektur (Malmö stad 2014a:16,21). Vidare redogör kommunen (2011:21,25; 2016:52) för att Varvsstaden beskrivs kunna erbjuda attraktiva och innovativa verksamhetsmiljöer där återanvändning av äldre bebyggelse beskrivs utgöra identitetsbärande målpunkter och offentliga rum som utmärker Malmö stads särart. Vidare anges att etableringsytor för dessa typer av verksamheter ska värnas, och att närvaron av kulturarbetare är av relevans för syftet att vidare utveckla stadens attraktivitet (Malmö stad 2014a:21,35).

7.4 Nacka kommun, Axel Lillieborg

2. Utöver det lagstadgade kravet om hänsynstagande enligt PBL 2 kap 3§, vilka andra syften går att skönja med att beakta kulturmiljöerna vid bostadsbebyggelse?

För att skönja andra syften med hänsynstagandet än det som finns lagstadgat i PBL 2 kap 3§ har nyckelorden "attraktivitet" och "identitet" identifierats utifrån dels empirin samt teorierna.

Attraktivitet

Angående utvecklingen av Kvarnholmen poängterar kommunen i planprogrammet att området är ett av de mest attraktiva utvecklingsområde som kommunen besitter och att de nedlagda industrierna i form av unika resurser kan utnyttjas vid en omvandling. Därutöver gör de gällande att Kvarnholmen ska vara en attraktiv miljö att vistas i för boende, men även för besökare och arbetande (Nacka kommun 2005:14,23). I 2002 års översiktsplan menar kommunen att områdets äldre bebyggelse är värdefull och bör således i planeringen behandlas som en resurs istället för hinder. Detta då den äldre bebyggelsen besitter en narrativ funktion som kan berätta om områdets historia. De menar även att den äldre bebyggelsen bidrar till att skapa en trivsam och varierad miljö (Nacka kommun 2002:16). I samma översiktsplan gör kommunen gällande att de nedlagda industriområdena nu utgör attraktiva etableringsområden för handel- och kontorsverksamhet och att de äldre industriområdena i västra Nacka nu har betydelse i den regionala konkurrensen (ibid:12). I "Detaljplan för del av Kvarnholmen etapp 2 - centrala kvarnområdet" betonar kommunen att området är unikt och att det finns möjligheter att skapa en attraktiv stadsdel som tar sin utgångspunkt i den gamla industrimiljön (Nacka kommun 2010b:20). Därutöver belyser översiktsplanen från 2012 att ett av syftena med kulturmiljöprogrammet är att kulturhistoriska kvaliteter ska synliggöras för att kunna skapa attraktiva livsmiljöer (Nacka kommun 2012:22).

Identitet

En term som även kan identifieras i empirin och som är central i ljuset av de valda teorierna är "identitet". I 2002 års översiktsplan gör kommunen gällande att den fysiska miljöns identitet ska stärkas vid ingrepp och förändringar av miljön. Därutöver ska karaktären förstärkas av bl.a. utformningen och lokaliseringen av ny bebyggelse (Nacka kommun 2002:25). Frågan om identitet är även gällande i planprogrammet för Kvarnholmen. Präglat av det unika industriella arvet som området besitter, uttalas en vision om att Kvarnholmen ska få en "stark egen identitet" och att miljön därutöver ska vara variationsrik och inspirerande. Det görs även gällande att området ska besitta många olika typer av verksamheter (Nacka kommun 2005:2-3).

7.5 Göteborgs kommun, Gabriella Borden & Axel Lillieborg

3. I vilken utsträckning kan en förändrad syn skönjas avseende hur kulturmiljöer beaktas vid bostadsbebyggelse över tid?

För att besvara denna fråga studeras en detaljplan från Göteborg som vann laga kraft 1991 och som illustrerar ett tidigt exempel på omvandling i hamn- och industriområden i Sverige.

Göteborgs kommun lägger fram att en huvudpunkt i utvecklingen av hela Norra Älvsstranden varit att främja en attraktiv och funktionsblandad stadsmässig struktur (Göteborgs stad 1991a:26). Planen syftar således till att genom funktionsomvandling av äldre industri- och hamnverksamhet i Eriksberg, Göteborg, uppföra en blandad bebyggelse med merparten kontor, handel och bostäder och ska således sätta tonen för områdets framtida karaktär (ibid:2,26). För det större området Norra Älvstranden gör kommunen gällande att befintliga kulturvärden ska bevaras och utvecklas och att den givna platsens särart och möjligheter ska tillvaratas (ibid:3-4). Vidare gör kommunen gällande att antikvarisk kompetens bör inkorporeras vid upprättandet av detaljplaner (ibid:15).

Likt de regleringar som kan skönjas i de nyare planerna för Malmö och Nacka har detaljplanen i Göteborg implementerat skyddsbestämmelser angående rivningsförbud för befintliga industribyggnader (Göteborgs stad 1991b:3-4,9). Dessa omfattar bl.a. att industrikaraktären ska behållas (q2), att ursprunglig volym och fasadkaraktär inte får förändras (q4) och att fasaden mot älven ej får förändras (q3) (ibid:16).

En intressant aspekt som planbeskrivningen redogör för är att funktionsomvandlingen av maskinhallarna är av sådan omfattning att den bör betraktas som nybyggnation (Göteborgs stad 1991a:21). I det här stycket förs en annan retorik som skiljer sig från Malmö och Nackas ställningstaganden avseende hur den äldre bebyggelsen ska tillvaratas. Genomgående i dokumenten för Malmö och Nacka redovisas intentionen att den äldre bebyggelsens karaktär vid exploatering beaktas och att ramarna därmed sätts för den kommande utvecklingen. Planbeskrivning gör även gällande för en annan intressant aspekt vilket gäller att detaljregleringar och bestämmelser gällande bebyggelsens utformning inte har preciserats med hänvisning till planområdets storlek och genomförandetid (ibid:18).

8. ANALYS

I denna del sätts de empiriska fynden i relation till områdesöversikten och teorierna. Detta för att bilda en djupare förståelse för kommunernas tillvägagångssätt.

8.1 Malmö kommun, Gabriella Borden

1. Utifrån den komplexitet som redogörs för i inledningen och problemformuleringen, hur hanterar kommuner kravet att tillgodose kulturmiljöer och bostadsbebyggelse inom ramen för förtätning?

För att analysera resultatet av fråga 1, studeras i vilken utsträckning den kommunala planeringens tillvägagångssätt kan ses grunda sig i myndigheters och forskningens föreskrifter avseende hur kulturmiljövärden i relation till exploatering kan hanteras.

Genomgående för Malmös hantering av kulturmiljöer korrelerar med vad Gillgren (2000:9-10) kallar för en kulturmiljömedveten planering. Utifrån ståndpunkten att kulturmiljöer bör ses som utgångspunkter i planeringen, hävdar han att ett sådant angreppssätt förutsätter att kommuner inledningsvis urskiljer platsers historiska särart för att därefter ingå i formuleringar avseende riktlinjer och gestaltungsprinciper för stadsutvecklingen. Slutligen utvärderas effekterna av de föreslagna åtgärder som talar om en integrering eller ett tillvaratagande av kulturmiljöer i planeringen, och hur dessa förhåller sig till den befintliga och framtida bebyggelsestrukturen (ibid:9). Dessa steg går att skönja då Varvsstadens befintliga värden inledningsvis kartlagts i *Kulturhistorisk utredning* där platsens unika bebyggelse, detaljer och spår redovisats vara karaktäristiska för det industriella arvet samt Malmös fleråriga historia som varvsstad och vars värden bör bevaras och tas tillvara (Malmö stad 2007:7-14,16-17, 20). I båda översiktsplanerna (Malmö stad 2000:64; 2014a:56) samt *Planprogram* (Malmö stad 2011:36) anges en intention vara att det industriella arvet ska finnas kvar på platsen och vars karaktär bör även utgöra en utgångspunkt i stadens fortsatta utveckling. I *Översiktsplan 2014* (Malmö stad 2014a:15) uttalas även en möjlighet då kommunen planerar för attraktiva bostäder; tillvaratar och nyttjar de fördelar som platsens kulturella struktur ger. *Utvecklingsplan* anger även att nybyggnation bör ta inspiration från platsens kulturhistoriska detaljer och formspråk (Malmö stad 2014b:15, 23-24). Slutligen anges i *Program för parallella uppdrag* (2008a:6,24) att dessa miljöer beskrivs kunna inkorporeras som värdefulla inslag i stadsbilden.

Då redogörelserna anger bevaring, utveckling och arkitektonisk produktion med kulturmiljöer som utgångspunkt kan Malmös hantering även relateras till Miegs & Oevermanns (2014:6) tre diskurser kring hur kulturmiljöer kan hanteras inom ramen för exploatering. Diskurserna behandlar kulturarvet utifrån "heritage conservation" vilket belyser upprätthållandet av befintliga kulturvärdenas identitet och autenticitet, "urban development" vilket belyser kulturmiljöer som resurser i att främja nya platsuttryck och således attrahera kreativa näringar och kapital, samt "architectural production" som belyser kulturmiljön som en inspirationskälla till hur ny arkitektur utformas (ibid:5,18- 21). Vidare menar författarna att hur dessa tre diskurser förhåller sig till varandra samt vilken diskurs som kan ses råda, ligger till grund för hur det industriella arvet tillvaratas och utvecklas i planeringen (ibid:5,13). I Malmös fall förefaller det som att samtliga tre diskurser präglar intentionerna för Varvsstadens karaktär och utveckling då kommunen förespråkar tillvaratagande, bevaring och fortsatt utveckling av kulturmiljöerna.

Gillgren (2000:9-10) anger återanvändning av bevarandevärd bebyggelse som exempel på hur kulturmiljöer både kan tillvaratas och integreras i ett nytt sammanhang. Malmö anammar ett liknande förhållningssätt då en förutsättning för bevaring anges vara att äldre bebyggelse i så stor

utsträckning som möjligt, tas tillvara och ges nya funktioner (Malmö stad 2011:6,10,71). Detta uttalar även som ambition i planbeskrivning för detaljplan 5175 (Malmö stad 2017b:2) där planens syfte förordar bevarande av flertalet kulturhistoriskt värdefulla byggnader för att möjliggöra för nya funktioner. Ställningstagandena pekar således på funktionsomvandling som en förutsättning för bevaring. Funktionsomvandling som ett kriterium för bevaring cementeras ytterligare då kommunen förespråkar rivning för de byggnader som ej anses kunna ges nya och för sammanhanget relevanta funktioner (Malmö stad 2008a:24). Storm (2008:58–59) redogör för att liknande resonemang förts bland svenska kommuner kring att äldre bebyggelse endast anses bevarandevärd utifrån att den kan ges en ny, och med fördel även kulturell funktion. Perspektivet går att härledas till Malmö då Moving Media City föreslås uppföras inom befintlig bebyggelse (Malmö stad 2008a:18). I ljuset av detta blir det även intressant att diskutera ändamålet och strukturen för den omvandlade bebyggelsen. Då hela Varvsstaden återkommande beskrivs nyttjas för urbana verksamheter så som kontor, handel, nöje (Malmö stad 2011:14) redovisas bostadsändamål således inte som den primära intentionen för den äldre bebyggelsen, som istället föreslås ges nya funktioner. Bostadsändamål föreslås istället tillgodoses genom nybyggnation, vilket även klargörs i planbeskrivningar och plankarta (Malmö stad 2009a; 2009b:2; 2017a; 2017b:1–2,17,19).

En djupare förståelse för Malmös tillvägagångssätt kan härledas till forskning och teori kring platsmarknadsföring. Riksantikvarieämbetet (2016:4) redogör för att det samtida angreppssättet inom kulturmiljöarbetet tar avstamp i kulturarvet som en tillgång för ekonomisk tillväxt. Även Olsson (2010:253–255) ställer sig till det förhållningsättet och tillägger att ett tillvaratagande av kulturmiljöer således kräver nya tillvägagångssätt. Vidare belyser Gillgren (2000:8) att det ekonomiska perspektivet korrelerar med ett tilltagande behov för kommuner att öka sin attraktivitet i en allt mer konkurrenspräglad värld. Detta kan härledas till platsmarknadsföring där Rainisto (2003:12) redogör för att ökad konkurrens innebär att platser måste generera nya färdigheter i syfte att attrahera både människor och kapital. För att återkoppla till Gillgren (2000:8) beskrivs kulturvärden således inneha kvaliteter som utmärker platsens särart och kan nyttjas för att främja en konkurrenskraftig position. Detta klargör kommunens motiv till att kulturmiljön avses för kommersiella och kulturella verksamheter, vilket även förtydligas i ljuset av att Moving Media City beskrivs bli ett attraktivt mediakluster för en rad kreativa aktörer och en konkurrenskraftig katalysator för tillväxt och innovation (Malmö stad 2008a:18; 2008b:1). Kommunens tillvägagångssätt kan därmed även relateras till hur Florida i sin teoretisering av den kreativa klassen, talar om ett skifte i hur tillväxt alstras (Florida 2004: xiii). Han lägger fram att då betoningen nu ligger på kunskapsproduktion, har detta inneburit en kraftig ökning av kreativa yrkesgrupper. Då Floridas resonemang gör gällande att närvaron av kreativa yrkesgrupper, där han pekar ut en så kallad ”super-creative core” vars kreativa närvaro i hög utsträckning anses korrelera med ekonomisk tillväxt, innebär det således att platser bör utvecklas i linje med att locka och främja dessa (Florida 2004:68–69,249). Florida tillägger att ett gott företagsklimat inte enbart utgör grund för att locka dessa yrkesgrupper. Övriga kriterier urskiljer även att ett stort utbud av aktiviteter och funktioner utanför arbetet är av relevans i att främja attraktivitet (ibid:223–226). Således går det att förstå varför kommunen pekar ut funktionsomvandling och förtätning av hamn- och industriområden som fördelaktig strategi i syfte att tillgodose en attraktiv blandad stad (Malmö stad 2000:25,47,272).

Kommunen belyser det faktum att i ljuset av den komplexitet som råder mellan att förtäta och bevara, bör vikten av att beakta kulturvärden inte förpassas. Således beskrivs kommunens hantering av denna problematik vara att kulturmiljövärden hanteras tidigt i planeringsprocessen, vilket även anges vara till fördel för diskussionen kring hur de kan utvecklas (Malmö stad 2014a:54,70). Riksantikvarieämbetet (2017a:22–23) instämmer i detta uttalande då en tidig hantering i planprocessen benämns fördelaktigt för en erforderlig hantering och beaktning av

kulturvärden. Med hänvisning till Riksantikvarieämbetets (2017a:5,20) undersökning gällande svenska kommuners möjligheter att ta hänsyn till kulturvärden beskrivs förutsättningar så som formella skyddsbestämmelser i detaljplaner, kulturmiljöprogram, antikvarisk kompetens samt kartlagda kulturvärden utgöra framgångsfaktorer. Angående antikvarisk kompetens gör även Bjur & Wetterberg (1990:10) gällande för att den bör konsulteras i syfte att främja kulturvärden. I Översiktsplan 2014 (Malmö stad 2014a:57) uppvisar kommunen en medvetenhet kring dess relevans vid större förändringar i den befintliga strukturen. Denna medvetenhet går även att skönja i plankarta för detaljplan 5007 (Malmö stad 2008c) då behovet av antikvarisk expertis åberopats vid ändring gällande befintlig byggnad. Riksantikvarieämbetet (2017a:46) påtalar att avsaknad av aktuella översiktsplaner, detaljplaner och kulturmiljöprogram resulterar i att planeringens inverkan på kulturmiljöer förbises. I ljuset av undersökningens slutsatser kring att två av tre kommuner ej har de förutsättningar som krävs för att ta hänsyn till kulturvärden (ibid:43), kan dock konstateras att Malmö uppfyller samtliga ovanstående kriterier för att ta hänsyn till kulturvärden.

8.2 Nacka kommun, Axel Lillieborg

1. *Utifrån den komplexitet som redogörs för i inledningen och problemformuleringen, hur hanterar kommuner kravet att tillgodose kulturmiljöer och bostadsbebyggelse inom ramen för förtätning?*

I 2002 års översiktsplan påtalar kommunen vikten av att ny bebyggelse uppförs på de existerande kulturmiljöernas villkor och att platsens historia ska sätta ramarna för den framtida utvecklingen (Nacka kommun 2002:7). Detta ställningstagande resonerar med vad Gillgren förespråkar då han poängterar att utveckling inte enbart bör ske med hänsyn till platsens karaktär och historia, utan att det existerande ska fungera som utgångspunkt för den kommande utvecklingen (Gillgren 2000:8). I samma översiktsplan synliggör kommunen det faktum att uppfattningen av vad som är av kulturhistoriskt värde är i ständig förändring och att det då gällande kulturmiljöprogrammet inte är helt aktuellt (Nacka kommun 2002:16). Ett sådant påstående med betoning på en förändrad uppfattning av värde överensstämmer med Grahams yttrande om att kulturarv synliggörs genom en process där de historiska spåren filtreras genom vårt samtida begär och att historiska spår därmed även kan förkastas då vårt begär förändras (Graham 2002:1004). Vidare hävdas att kulturarvet används för att tillfredsställa samtida konsumtionsbegär genom att det omvandlas till en slags produkt (Tunbridge & Ashworth 1996 refererad i Olsson 2010:259).

Jansen et al (2017:5) talar om en förändrad syn på vilken roll kulturarvet ska ha i planeringen. De menar att ett skifte inträffat där kulturarv tidigare inom planeringen handlat om ett strikt bevarande, men att det idag betraktas som något som kan utvecklas. Även rapporten "Towards an integrated approach to cultural heritage for Europe" instämmer i bilden av ett skifte och menar att det samtida angreppssättet är att integrera kulturmiljöerna i omgivningen (European Commission 2014:5). Det nya synsättet går att skönja i 2002 års översiktsplan där kommunen uppvisar ett synsätt på äldre bebyggelse där de vill se den som en resurs i planeringen (Nacka kommun 2002:16).

Kommunens hantering av kulturmiljöer går även att koppla till uppsatsens teorier. I planprogrammet som berör Kvarnholmen görs det gällande att lämningar och spår bör bevaras för att knyta an till platsens historia och att kulturhistoriskt värdefulla byggnader vid ombyggnation bör hanteras varsamt och bevaras (Nacka kommun 2005:22). Denna strävan att knyta an till historien kan betraktas ur kreativa klassens autenticitetskriterium, där bevarade kvarter och byggnader enligt Floridas undersökning attraherar kreativa personer (Florida 2004:228).

Gillgren (2000:10) hävdar att kulturmiljö inom planering de senaste åren till stor del handlat om funktionsomvandling av nedlagda hamn- och industriområden. I ljuset av detta menar författaren att det är essentiellt att platsens kvalitéer samt karaktär beaktas i utvecklingen av dessa områden i framtiden, så att detta kan ligga till grund för åtgärderna som genomförs. Därutöver synliggörs i en undersökning bland kommuner av Riksantikvarieämbetet att den antikvariska kompetensen, alltså den kompetens som kan synliggöra kulturvärden, är otillräcklig i förhållande till de utmaningar kommunerna arbetar med (Riksantikvarieämbetet 2017a:22). I Nackas översiktsplan från 2012 kan det med hänvisning till ovanstående konstateras att kommunen ämnar tillämpa antikvarisk kompetens inom detaljplanläggning när detta anses krävas (Nacka kommun 2012:60). Studeras "detaljplan för del av Kvarnholmen etapp 5 - kvarnholmsplatån" menar kommunen att antikvarisk kompetens ansetts nödvändig just för att synliggöra kulturvärdena (Nacka kommun 2015:4).

2012 års översiktsplan hävdar även att kulturmiljön är viktig för företagsamheten och kreativiteten och att tillvaratagandet och användandet dessa miljöer är en viktig aspekt i översiktsplaneringen. Därutöver har kommunen en målsättning att kulturvärdena ska bevaras, förvaltas samt utvecklas (Nacka kommun 2012:22-23). Denna målsättning kan ses gå i linje med det förslag till en kulturmiljömedveten planering som utarbetades av Gillgren år 2000 där det bl.a. görs gällande att bevarandevärd bebyggelse bör återanvändas. Författaren menar även att kommunerna bör betrakta kulturmiljöerna som resurser, detta för att med hjälp av de historiska särdragen kunna öka sin attraktivitet och hävda sig i den regionala och globala konkurrensen (Gillgren 2000:8-10). Att sporra kreativiteten och företagsamheten genom kulturmiljön antyder att det finns en ekonomisk faktor i hanteringen av kulturmiljöer, något som förstärks av Riksantikvarieämbetet som hävdar att kulturarv under 2000-talet betraktats som en ekonomisk resurs (Riksantikvarieämbetet 2016:4). Det hävdas även att kulturarvet är en drivande komponent i de kreativa industrierna, detta då det fungerar som inspirationskälla för artister (European Commission 2014:2). I ljuset av att kulturmiljöers roll som resurser för att öka kommunens attraktivitet, kan en koppling göras till Syssners beskrivning av platsmarknadsföring som hon menar går ut på att belysa specifika aspekter av en plats för att upplevas som mer attraktiv, attrahera kapital och således öka den ekonomiska tillväxten (Syssner 2012:10-11).

Den konflikt mellan bevarande och förtätning som uppsatsen tar sin utgångspunkt ifrån manifesteras i miljökonsekvensbeskrivningen för ”kvarnholmen etapp 5 - kvarnholmsplatån”. Detta då kommunen menar att den kulturhistoriska strukturen kommer påverkas vid en förtätning samt att den befintliga bebyggelsen bedöms få en underordnad roll i landskapsbilden (Nacka kommun 2014b:11). Ovanstående kan kopplas till Mieg & Oevermanns resonemang om att det finns en kärnkonflikt mellan bevarande och förändring som grundar sig i olika värderingar kopplade till de tre identifierade diskurserna heritage conservation, urban development och architectural production (Mieg & Oevermann 2014:12-13). I detta fall kan det således göras en tolkning att diskursen heritage conservation fått en underordnad roll.

8.3 Malmö kommun, Gabriella Borden

2. Utöver det lagstadgade kravet om hänsynstagande enligt PBL 2 kap 3§, vilka andra syften går att skönja med att beakta kulturmiljöerna vid bostadsbebyggelse?

Med utgångspunkt i vad som kan urskiljas som återkommande och genomgående teman i de dokument som studerats tidigare kommer frågan angripas genom att analysera vad de bevarade kulturmiljöerna ämnas nyttjas för samt vilka ändamål kommunen anser de kunna uppfylla.

Hållbarhet

Gemensamt för fynden i de tre teman som behandlar vilka ytterligare syften bevarandet av kulturmiljöer ska uppfylla kan ses förankrade i ideologiska diskurser. Detta klargörs även utifrån Planprogrammets redogörelse för Varvsstadens utveckling mot att bli en attraktiv stadsdel med en tydlig identitet inom nyskapande och hållbar stadsutveckling (Malmö stad 2011:5). Bevaring och utveckling av kulturmiljöer handlar således inte enbart om säkerställandet av kulturmiljön och kulturarvets egna intressen, utan ämnas även uppfylla andra syften och mål i planeringen. Detta kan härledas till Bjur och Wetterbergs (1990:131) frågeställning kring vilken innebörd bevarandet av kulturmiljöer har i samhällsbyggandet. De redogör för att värnandet av kulturarvet beskrivs kunna bidra till att blottlägga andra ideal vars egenskaper har en bred förankring som kvaliteter i stadsbyggandet. I Malmös fall skulle detta innebära attraktivitet, identitet och hållbarhet ses som kvaliteter som stadens utveckling ska grundas i utifrån de ambitioner som redovisas där Malmö ämnas utvecklas mot en attraktiv såväl som socialt, ekonomiskt och ekologiskt hållbar stad (Malmö stad 2008a:5-6,13,24,26; 2011:5,11; 2014a:9). Kommunens (Malmö stad 2014a:50) ställningstagande till att väl omhändertagna kulturmiljöer i kombination med resurseffektivt byggande främjar en attraktiv och hållbar stad kan även härledas till Janssen et al, som klargör att kulturarvet som en del i diskursen kring hållbar utveckling reflekterar ett samtida perspektiv på kulturarvets roll i planeringen (Janssen et al 2017:2-3). Vidare tillägger Storm att återanvändning av äldre industrimiljöer även kommit att handla om hållbart samhällsbyggande vilket varit tydligt i exempelvis Sverige (Storm 2008:143). Således kan likheter skönjas mellan Storms idéer till kommunens förhållningssätt då återanvändning av äldre bebyggelse anges vara till fördel för samtliga hållbarhetsaspekter (Malmö stad 2008a:19; 2014a:69; 2016:68).

Identitet

Då kommunen motiverar bevarande av detaljer vars egenskaper förtäljer om platsens historia kan kulturarvet diskuteras utifrån att de har ett värde som kan nyttjas i strävan att utmärka stadens identitet och särart (Malmö stad 2000:50; 2011:19-20; 2014b:14) Graham (2002:1008-1009) tar avstamp i att bevarande inom befintliga strukturer ofta utgått från syftet att framhäva en säregen identitet, där kulturarvet således fungerar som ett identitetsskapande verktyg. Utifrån att Grahams påstående kretsar kring att mening ger värde handlar kulturarvets varande således inte om att kunna studera historien, utan istället att genom en noggrann process urskilja historiska spår och detaljer som överensstämmer med samtida begär som kan nyttjas som ekonomiska resurser (ibid:1004,1006). Vilken betydelse platsers identitet har för den fysiska planeringen kan vidare diskuteras utifrån Floridas autenticitetskriterium. Florida (2004:228-230) har i en undersökning urskilt att autenticitet, dvs. hur unikt ett område anses vara, är en faktor som lockar den kreativa klassen. Vidare menar Florida att bevarade miljöer manifesterar denna autenticitet och att den även kan uppstå i samspelet mellan ny och äldre bebyggelse (ibid:228-230). Även Mieg & Oevermann (2014:5) lägger fram ett liknande perspektiv utifrån redogörelsen att platsers autenticitet ligger i dess historiska detaljer, och att identitet således utgör en viktig faktor för stadsutvecklingen då det attraherar kreativa verksamheter.

Förhållningssättet går att skönja i kommunens ställningstaganden då Varvsstaden beskrivs erbjuda attraktiva och innovativa verksamhetsmiljöer där återanvändning av äldre bebyggelse utgör identitetsbärande målpunkter och offentliga rum som utmärker Malmös särart (Malmö stad 2011:21,25; 2016:52). Således bidrar dessa redogörelser till en förståelse kring varför kommunen talar om vikten att genom kulturarvets bevarande stärka stadens särart och identitet.

Attraktivitet

Floridas (2004:231) redogörelse för att autenticitetskriteriet utgör även en faktor i vad han kallar plats- eller livskvalitet, dvs. vilka kvaliteter som gör en plats attraktiv. Perspektivet kan således härledas till de återkommande teman som Malmö lägger fram; då kommunen redogör för att samspelet mellan ny och äldre bebyggelse skänker kontraster till stadsbilden och att detta presenteras ligga till gagn för syftet att främja attraktiva och dynamiska livsmiljöer (Malmö stad 2000:154; 2007:17-19; 2008a:6,24; 2008b:10; 2011:25; 2014a:55; 2014b:8-9). Vidare anges även att variation i stadens struktur beskrivs möta ett ökat behov av att utveckla hållbara, attraktiva, konkurrenskraftiga stadsdelar i ljuset av Malmös expansion (Malmö stad 2011:5). Kommunens förhållningssätt till att kulturarvet ingår i att främja attraktiva miljöer kan härledas till Syssners (2012:10) diskussion kring begreppet platsmarknadsföring. Hon menar att begreppet tidigare cirkulerat kring syftet att främja turismnäring till att nu även omfattas inom den kommunala planeringens verktyg i syfte att styra önskad riktning för stadsutvecklingen. Syssner menar att varumärkesprofilering blivit vedertagen strategi bland Sveriges kommuner vilket grundar sig i en ökad medvetenhet inom planeringen kring vilken betydelse städers image har för den ekonomiska tillväxten. Även Niedomysl & Jonasson (2012:223,225) och Rainisto (2003:12) instämmer i Syssners perspektiv då även de menar att platsmarknadsföring allt mer implementeras av kommuner och myndigheter i syfte att attrahera kapital. Avslutningsvis beskriver Syssner (2012:10) en förutsättning för städers utveckling vara att de uppfattas som attraktiva, vitala och variationsrika för människor att bo och vistas i. Fortuin & de Meere argumenterar även de för vitalitet som en viktig aspekt för städers livsmiljöer. En utveckling av de platsspecifika resurser som finns tillhanda kan bidra till att främja en lokal identitet och kulturellt kapital vilket kan generera en fördelaktig konkurrenskraftig position gentemot andra platser (Fortuin & de Meere 2012:55-57). Således kan perspektivet skänka förståelse till kommunens ställningstagande till att kulturarvet är av betydelse för stadens attraktivitet (Malmö stad 2014a:16,21). Ovanstående perspektiv belyser ett ekonomiskt angreppssätt till kulturarvets betydelse för främjandet av attraktiva miljöer. Grahams (2002:1006) och Olssons (2010:253-254) argumentation pekar även den på att kulturarvet utgör en ekonomisk resurs i samhällsutvecklingen. Olsson tillägger att angreppssättet förutsätter en omtolkning och transformering av kulturarvet till en "produkt" i syfte att tillfredsställa samtida konsumtionsbegär (Tunbridge & Ashworth 1996 refererad i Olsson 2010:259). Det här perspektivet skänker förståelse till kommunens ställningstagande till att Varvsstaden avses erbjuda attraktiva och innovativa verksamhetsmiljöer där återanvändning av äldre bebyggelse beskrivs utgöra identitetsbärande målpunkter och offentliga rum som utmärker Malmö stads särart (Malmö stad 2011:21,25; 2016:52). Värnandet av dessa typer av lokaler motiveras även utifrån att närvaron av kulturarbetare anses bidra ytterligare till stadens attraktivitet (2014a:21,35). Floridas autenticitetskriterium kan även här appliceras utifrån hans forskning som pekar på att bevarade kvarter och byggnader visats attrahera kreativa personer (Florida 2004:228). Avslutningsvis belyser Storm (2008:16) att omvandlingen av nedlagda industrimiljöer kommit att präglas av kommersiella intressen vilket hon menar grundar sig i en ny uppskattning för industriell estetik och syftet att skapa attraktiva urbana miljöer. Då kommunen poängterar både att äldre hamn- och industriområden har utvecklingspotential i syfte att främja en attraktiv stad (Malmö stad 2014a:60) samt att Varvsstadens utveckling anses även vara till gagn för Malmös värdeökning (Malmö stad 2011:10) blottlägger även det ett förhållningssätt till hamn- och industrimiljöers kulturvärden som en resurs i kommunens strävan att profilera en attraktiv bild av staden utåt.

8.4 Nacka kommun, Axel Lillieborg

2. Utöver det lagstadgade kravet om hänsynstagande enligt PBL 2 kap 3§, vilka andra syften går att skönja med att beakta kulturmiljöerna vid bostadsbebyggelse?

För att besvara denna fråga kommer nedanstående text kretsa kring nyckelorden "identitet", "attraktivitet" och i viss mån "autenticitet". Dessa ord anses lämpliga att använda utifrån uppsatsens teorier.

Attraktivitet

I planprogrammet för Kvarnholmen - Hästhalmssundet- Östra Gäddviken skriver kommunen att exploateringen av Kvarnholmen är ett av de mest attraktiva utvecklingsområdena i kommunen, där en transformation av industrier tillvaratas och får en ny användning. Därutöver ska området ha en attraktiv miljö för boende, arbetande och besökande (Nacka kommun 2005:14,23). Detta kan kopplas till Storms (2008:11-12) forskning om hur omvandling av nedlagda industriområden ofta blir ledstjärnor för det lokala samhällets framtidsvisioner. Storm synliggör hur det förutom synsättet att hantera kulturarv som ett musealt objekt, även finns en kommersiellt driven utvecklingslinje inom planering som bottnar i en relativt nyfunnen uppskattning av den industriella estetiken. Denna linje handlar om att i urbana områden skapa fina bostäder. Vidare gör Storm gällande att det i början av 1980-talet i Sverige, uppstod en syn där industribyggnader började betraktas som ekonomiska resurser (ibid:16,143). Detta kan i sin tur associeras till kriteriet "autenticitet" i teorin Kreativa klassen, där Florida (2004:228) menar att detta är ett återkommande kriterium från respondenterna. Känslan av autenticitet kan enligt dessa exempelvis uppstå i blandningen mellan gammalt och nytt. Följaktligen skulle den i planprogrammet beskrivna funktionsomvandlingen på Kvarnholmen kunna betraktas som ett möjligt fall för autentiska upplevelser i ljuset av den nämnda teorin. Vidare menar kommunen i översiktsplanen från 2002 att den äldre bebyggelsen är värdefull och bör ses som en resurs, b.l.a. då den besitter en narrativ funktion (Nacka kommun 2002:16). Därmed blir frågan om autenticitet, att platsen har en riktig historia, aktuell även här. I Nacka översiktsplan 2002 där kommunen gör gällande att de nedlagda industrierna möjliggjort attraktiva etableringsområden för bl.a. handel och kontor och att dessa områden är av regional betydelse (Nacka kommun 2002:12), kan ses i relation till platsmarknadsföring. Detta då Sysner (2012:10) talar om att utveckla bilden av en plats i syfte att ses som mer attraktiv och följaktligen attrahera kapital och öka den ekonomiska tillväxten. Industriområdenas förmåga att locka företag kan även kopplas till Rainistos (2003:12) argument om att ett av syftena med platsmarknadsföring är att locka externa intressenter, däribland företag.

Den passage i planbeskrivningen för "Detaljplan för del av Kvarnholmen etapp 2 - centrala kvarnområdet" som talar om Kvarnholmen som en "unik plats med unika möjligheter att utvecklas till en attraktiv stadsdel" och att miljön starkt präglas av de kulturhistoriskt värdefulla industribyggnaderna (Nacka kommun 2010b:20) skapar associationer till Floridas autenticitetskriterium. Med betoning på unik, kan tydliga kopplingar göras till hur Florida talar om autenticitet i form av hur unikt exempelvis ett område är (Florida 2004:228). Olsson (2010:255-256) skriver om hur beslutsfattares antagna förmåga att synliggöra specifika kvaliteter med en plats, förväntas resultera i nya invånare, investeringar och besökare. Utifrån detta kan en tolkning av ovan nämnda citat vara att det finns ett ekonomiskt motiv i att beskriva platsen med ord som "unik" etc. Därutöver menar Olsson (2010:254) att kulturarv alltmer betraktas i form av ekonomiska resurser inom planering och att en ekonomisk utveckling kan möjliggöras om detta arv tillvaratas. I Nackas översiktsplan från 2012 där kommunen gör gällande att det kommunala kulturmiljöprogrammet används för att synliggöra kulturvärden som kan generera

”en attraktiv livsmiljö” (Nacka kommun 2012:22), kan en koppling göras till rapporten från EU-kommissionen som menar att det samtida sättet att hantera kulturmiljö på syftar till att behaga samtida begär och att detta till slut resulterar i ekonomisk tillväxt (European Commission 2014:5). Med detta kan en association även göras till Grahams (2002:1004) resonemang om att identifieringen av kulturarv sker genom en selektiv process där delar väljs ut som överensstämmer med vårt samtida begär.

Identitet

I studerandet av empirin framträder begreppet ”identitet” tämligen ofta. I översiktsplanen från 2002 hävdar kommunen att kulturmiljöer ska skyddas samt att den fysiska miljöns identitet ska stärkas vid förändringar. Vidare menar kommunen att bebyggelsens utformning, planering samt lokalisering ska utgå ifrån det befintliga kulturarvet och därmed förstärka karaktären i området (Nacka kommun 2002:25). Detta kan kopplas till texten av Graham där det hävdas att kulturarvet har en identitetsskapande förmåga där historien skapar representationer av kollektiva och individuella identiteter (Lowenthal 1985 refererad i Graham 2002:1008). Att kommunen är angelägen om att identiteten ska stärkas vid förändringar framstår ej som förvånande i ljuset av Grahams (2002:1009) påstående om att bevarande i urbana områden alltid haft en strävan att framställa en viss identitet. I planprogrammet för Kvarnholmen gör även kommunen korrelationer mellan den äldre bebyggelsen och frågan om identitet. Den uttalade visionen om att omvandla platsen till en stadsdel präglad av unik bebyggelse och ett industriellt arv med en stark identitet (Nacka kommun 2005:2) kan kopplas till kreativa klassen. Detta då Florida hävdar att kreativa personer alltmer söker sig till platser som anses ha hög status och att boendeplatsen därmed blir en statusmarkör (Florida 2004:230). Vidare menar kommunen att Kvarnholmen ska inneha en variationsrik miljö, då stadsmänniskan anses kräva detta och att tjänstesektorn kräver en inspirerande miljö. Därutöver finns en vilja att området ska ha många olika verksamheter (Nacka kommun 2005:2-3). Ovanstående strävan från kommunen kan sättas i relation till Floridas ”people climate” samt de kriterier som författaren genom intervjuer framtagit angående vad som krävs av en plats för att locka kreativa människor (Florida 2002:7; Florida 2004:223). Den variationsrika miljön kan kopplas till livsstilskriteriet som enligt Florida innebär att den kreativa personen kräver en variation i saker att göra och ta del av i sin närmiljö (Florida 2004:224). Platsen ska därmed inte vara monoton och likformig. Det framgår ej explicit vad den ”inspirerande miljön” syftar på, men ett rimligt antagande är att den associeras till platsens kulturmiljö. Således kan en parallell dras till kriteriet autenticitet, där originella upplevelser sägs inträffa som en följd av platsens påstådda genuinitet bestående av äldre byggnader och en ”riktig historia” (ibid:228). Den uttalade viljan att området ska inhysa många olika slags verksamheter kan slutligen ses utifrån Floridas kriterium ”den tredje platsen”, alltså platser utöver arbetsplatsen och hemmet som möjliggör umgänge och som enligt författarens slutsatser är essentiella för att göra ett område attraktivt (ibid:225-226). För att återkoppla till kommunens uttalade vilja att med det industriella arvets hjälp skapa en stadsdel med en stark egen identitet, kan en koppling göras till Syssners resonemang om platsmarknadsföringens externa och interna dimension. Då den externa dimensionen handlar om att marknadsföra platsen för att attrahera exempelvis potentiella inflyttare, handlar den interna dimensionen om att skapa föreställningar om en gemensam identitet hos de som bor på platsen (Kavaratzis & Ashworth 2008 refererad i Syssner 2012:14). Om kommunens vilja med identitetsskapandet betraktas i ljuset av nämnda dimensioner, kan en problematisering göras genom Olsson. Detta då denne hävdar att kulturarvets förmåga att attrahera nya invånare samt verka identitetsskapande ej är förankrat i faktiska undersökningar, utan endast är ett antagande som görs (Olsson 2008 refererad i Olsson 2010:259-260).

8.5 Göteborgs kommun, Gabriella Borden & Axel Lillieborg

3. I vilken utsträckning kan en förändrad syn skönjas avseende hur kulturmiljöer beaktas vid bostadsbebyggelse över tid?

För att analysera i vilken utsträckning det går att skönja en förändrad syn avseende hur kulturmiljöer beaktas vid bostadsbebyggelse relateras fynden i Göteborgs kommuns detaljplan till Malmös och Nackas tillvägagångssätt samt till forskning och teori.

Forskningen gör gällande att ett skifte inträffat i hanteringen av kulturmiljöer, där det äldre angreppssättet inneburit att miljöerna skulle särskiljas från samhället, till att idag istället tillgängliggöra kulturmiljöerna och integrera dem i samhället (European Commission 2014:5). Storm (2008:138) talar om att en brytpunkt inträffade på 1960- och 70-talet som en reaktion mot dåtidens storskaliga bostadsprojekt och att det växte fram ett intresse att återanvända äldre bebyggelse. Författaren menar även att industribyggnader började ses som ekonomiska resurser på 1980-talet och att detta synsätt är rådande än idag (ibid:143).

Således kan det vara intressant att undersöka om detta skifte görs gällande i jämförelsen mellan detaljplanen från 1991 och de nyare planerna från Malmö och Nacka. Med det sagt är utgångspunkten i Göteborgs detaljplan att platsens särart och kvaliteter samt kulturvärden ska tillvaratas, bevaras och utvecklas (Göteborgs stad 1991a:3-4). Därutöver anges att den blandade bebyggelsen ska sätta tonen för områdets framtida karaktär (ibid:2,26). Lik de syften som kunde skönjas i Malmö och Nacka för hamn- och industriomvandlingar uppvisar även Göteborg att intentionen för Norra Älvstrandens utveckling varit att främja en attraktiv och funktionsblandad stadsmässig struktur (ibid:26). Således urskiljs redan i detaljplanen från 1991 ett förhållningssätt till att kulturmiljöns bevarande ska införliva andra syften i planeringen. EU-kommissionen synliggör nämligen en korrelation mellan kulturarvets tillvaratagande och hur attraktivt det är att bo och leva på en viss plats (European Commission 2014:2). Redogörelserna i Göteborgs kommuns planhandlingar kan vidare härledas till teori och forskning. Olsson (2010:254) redogör för att kulturarvet utgör en ekonomisk resurs och att det behandlas som en "produkt" i syfte att tillfredsställa konsumtionsbegär (ibid:259). Denna syn uppvisar likheter med platsmarknadsföring, där Rainisto (2003:10) hävdar att det idag råder konsensus om att platser bör marknadsföras på samma sätt som produkter. I ljuset av detta kan en tolkning göras att kulturarv fungerar som ett marknadsföringsverktyg i viljan att uppnå ekonomisk tillväxt. Kreativa klassen kan även appliceras på det som går att utläsa ur planbeskrivningen. För att återkoppla till det faktum att en blandad bebyggelse ska sätta tonen för den framtida karaktären, kan en koppling göras till Floridas livsstilskriterium som innebär att ett område måste tillhandahålla många olika typer av aktiviteter utanför arbetet. Följaktligen bör området inte endast bestå utav bostäder (Florida 2004:224).

Utifrån Riksantikvarieämbetets undersökning som visar att den antikvariska kompetensen upplevs som otillräcklig i den kommunala planeringen (Riksantikvarieämbetet 2017a:22-23) kan det konstateras att samtliga undersökta kommuner redovisar en medvetenhet om att involvera antikvarisk kompetens i syfte att säkerställa kulturmiljöernas värden (Göteborgs stad 1991a:15; Malmö stad 2014a:57; Nacka kommun 2012:60).

En intressant aspekt som Göteborg redogör för är att funktionsomvandlingen av maskinhallarna anses vara av sådan omfattning att den bör betraktas som nybyggnation (Göteborgs stad 1991a:21). I det här stycket förs en annan retorik som skiljer sig från Malmö och Nackas ställningstaganden avseende hur den äldre bebyggelsen ska tillvaratas. Genomgående i

dokumenterna för Malmö och Nacka redovisas intentionen att den äldre bebyggelsens karaktär vid exploatering beaktas och sätta ramarna för den kommande utvecklingen. i Kulturhistorisk utredning för Varvsstaden, Malmö anges att historiska detaljer ej bör tas bort, utan istället bevaras och integreras i nybyggnation. Vid behov får mindre ingrepp ske i syfte att dela in större byggnader (Malmö stad 2007:17–18). I planprogrammet som berör Kvarnholmen gör kommunen gällande att kulturhistoriskt värdefulla byggnader ska hanteras varsamt och bevaras vid ombyggnation, detta för att b.la. bevara spår som berättar om platsens historia (Nacka kommun 2005:22).

Avslutningsvis synliggörs en annan intressant skillnad vara att i fallet Göteborg har detaljregleringar och bestämmelser gällande bebyggelsens utformning inte preciserats med hänvisning till planområdets storlek och genomförandetid (Göteborgs stad 1991a:18). Gällande Malmö så redovisar samtliga handlingar genomgående hur kulturmiljöer kan sätta ramarna för hur nytillkommande bebyggelse ska gestaltas och integreras inom Varvsstadens befintliga strukturer. Vidare anges en förutsättning för bevaring och utveckling av kulturmiljövärden vara att dessa hanteras tidigt i planeringsprocessen vilket Malmö anser även vara av relevans i relation till den komplexitet som råder mellan att förtäta och bevara (Malmö stad 2014a:70). Malmös arbete med att genomgående redovisa hur förtätning kan ske med respekt för kulturmiljöer kan således härledas till den undersökning av kommuner som gjort gällande att involvering av kulturvärden tidigt i processen är en framgångsfaktor i hantering av kulturmiljöer (Riksantikvarieämbetet 2017a:23).

9. DISKUSSION

I denna del förs en diskussion kring vad som urskilts i resultat och analys. Således besvaras frågeställningarna, detta genom att väva in exempel från de studerade kommunerna.

1. Utifrån den komplexitet som redogörs för i inledningen och problemformuleringen, hur hanterar kommuner kravet att tillgodose kulturmiljöer och bostadsbebyggelse inom ramen för förtätning?

I jämförandet av Malmö och Nacka kommun kan det konstateras att det finns flera beröringspunkter i hur kommunerna hanterar tillgodoseendet av kulturmiljöer vid bebyggelse. Noterbart är att kommunerna genomgående uppvisar en medvetenhet och en vilja att beakta kulturmiljöer både på en strategisk såväl som detaljplanenivå. Det finns en röd tråd genom planprocessen där de kommunala dokumenten från översiktsplan ner till detaljplan uttalar en vilja att tillvarata och utveckla kulturmiljöerna. I översiktsplanerna tar kommunerna fram övergripande riktlinjer för hur kulturmiljöerna avses hanteras. Strategierna för Malmö kommun synliggör att den befintliga bebyggelsestrukturen utgör ett mångfacetterat kulturarv som bör tillvaratas och värnas. En stadsutveckling bör således nyttja de fördelar som stadens kulturella struktur ger (Malmö stad 2014:15,57). Därutöver anges i Nackas senaste översiktsplan att kulturvärden är en resurs som inom planering och bygglovshantering ska beaktas samt att förändringar ska ske med respekt för den historiska avläsbarheten (Nacka kommun 2012:59-60). Dessa riktlinjer implementeras senare som rivning, skydds- och varsamhetsbestämmelser i detaljplanenivån. I tillägg till detaljplan 5083 tillhörande Malmö kommun synliggörs steg mot att befästa och tydliggöra hanteringen av kulturvärden. Ändringen tillägger att varsamhet ska råda (k3) gällande befintlig byggnad vilket avser att golvet gestaltas i betong och träkubb i syfte att ge uttryck av industriell karaktär. Bestämmelsen anger även att befintliga detaljer så som pelarkranar bevaras i ursprungligt skick (Malmö stad 2009b:4). Angående lamellhusen på Kvarnholmen gör Nacka kommun gällande att bebyggelsens karaktär ska säkerställas genom skyddsbestämmelsen (q2) som bl.a. reglerar att balkonger och takkupor ej får tillbyggas (Nacka kommun 2015).

Det som explicit framgår är att både Malmö och Nacka kommun uttalar en tydlig vilja att kulturmiljöerna ska bevaras och därutöver integreras i den nya bebyggelsen. Kommunernas tillvägagångssätt går således i linje med vad forskningen föreskriver där det påtalas att integrering och utveckling är det samtida angreppssättet (European Commission 2014:5). Detta pekade även Gillgren ut år 2000 där han menade att kulturmiljön bör betraktas som en resurs som kompletteras och förbättras (Gillgren 2000:8). Således kan det konstateras att kommunerna bevarar kulturmiljöerna, men att begreppet "bevarande" har ändrat innebörd då bevarandepraktiken idag genomförs genom integrering av kulturmiljöerna i den nya bebyggelsen. Då integreringen ofta sker genom funktionsomvandling kan således funktionsomvandling betraktas som en samtida bevarandepraktik. Detta manifesteras i Arkitekturstaden Malmö (2016:77) där kommunen gör gällande att funktionsomvandling kan vara en förutsättning för bevarande.

2. Utöver det lagstadgade kravet om hänsynstagande enligt PBL 2 kap 3§, vilka andra syften går att skönja med att beakta kulturmiljöerna vid bostadsbebyggelse?

I analysen av de kommunala dokumenten går det att skönja ytterligare motiv till kulturmiljöns bevarande. Dessa handlar exempelvis om att kulturmiljöerna är värdefulla resurser då de besitter en narrativ funktion där kulturmiljöerna berättar om platsens historia (Nacka kommun 2002:16). Ett annat motiv går att skönja då Malmö kommun lägger fram att återanvändning av äldre bebyggelse anges vara till fördel för samtliga hållbarhetsaspekter (Malmö stad 2008a:19; 2014a:69; 2016:68). Genom att relatera dessa ställningstaganden till forskningen och teorierna kan tolkningar göras som visar på att bevarade kulturmiljöer är en resurs som ska locka kreativa verksamheter och människor som anses generera kapital och därmed främja en ekonomisk tillväxt. Dessa motiv synliggörs ytterligare då de återkommer i form av ledord såsom "identitet" och "attraktivitet" i båda kommunerna. Vidare blir dessa analytiskt intressanta då de sätts i relation till kreativa klassen och platsmarknadsföring, vilket blottlägger kulturmiljöernas ekonomiska potential inom hamn- och industriomvandling. Bevarandet av kulturmiljöer handlar således inte enbart om att uppfylla det lagstadgade kravet om hänsynstagande enligt PBL 2 kap 3§, utan syftar till att ekonomiskt gagna kommunen i stort.

3. I vilken utsträckning kan en förändrad syn skönjas avseende hur kulturmiljöer beaktas vid bostadsbebyggelse över tid?

I jämförandet av de tre kommunerna kan det konstateras att kommunernas hantering av kulturmiljöer över tid inte skiljer sig åt markant. I forskningen klargörs att ett skifte inträffat avseende hur kulturmiljöer bör hanteras, från strikt bevaring till integrering i den nya bebyggelsestrukturen (European Commission 2014:5).

I studerandet av detaljplanen i Göteborgs kommun från 1991 kan det dock konstateras att hanteringen i mångt och mycket efterliknar hanteringen i Malmö och Nacka kommun vars detaljplaner upprättades under 2000-talet. Således kan det antas att skiftet i hanteringen av kulturmiljöer inträffat innan detaljplanen i Göteborg upprättades. Detta kan förmodligen härledas till det faktum att hamn- och industriomvandlingar är en relativt ny företeelse i Europa och Sverige (Jauhainen 1994) och att det nya angreppssättet redan var etablerat när Svenska kommuner började implementera hamn- och industriomvandlingar i den fysiska planeringen. Exempelvis poängterar Göteborgs kommun att kulturvärdena ska tillvaratas, bevaras och utvecklas (Göteborgs stad 1991a:3-4). Liknande perspektiv går att skönja i Malmö och Nacka (Malmö stad 2000:50; Nacka kommun 2005:14) då även de förespråkar bevaring och utveckling av kulturvärden. Vidare gör Göteborgs kommun gällande att en blandad bebyggelse ska präglade karaktären i området (Göteborgs stad 1991a:2,26). Även det perspektivet kan ses beständigt då Malmö och Nacka talar om blandad bebyggelse som eftersträvansvärd (Malmö stad 2014a:9-10,13-14; Nacka kommun 2010b:6).

En intressant aspekt att diskutera är det faktum att detaljer avseende bebyggelsens utformning ej preciseras i Göteborgs detaljplan med hänvisning till planens storlek och genomförandetid (1991a:18). I Malmö och Nacka däremot påvisas en större angelägenhet att utnyttja kulturmiljöerna som resurser. I 2012 års översiktsplan synliggör exempelvis Nacka kommun en korrelation mellan kulturmiljöernas viktiga roll för kreativiteten och företagsamheten samt en möjlig ekonomisk utveckling (Nacka kommun 2012:22). Likaså redogör Malmö för att Varvsstadens utveckling anses vara till gagn för Malmös värdeökning (Malmö stad 2011:10). I ljuset av behovet att utveckla attraktiva och konkurrenskraftiga stadsdelar beskrivs variation i stadens struktur utgöra ett verktyg, vilket då även innefattar en integrering av kulturmiljöer (ibid:5). I relation till forskningen som synliggör ett alltmer ekonomiskt intresse av att bevara

kulturmiljöerna (Olsson 2010:254), kan en tolkning göras att noggrannheten i Malmö och Nacka kommuns sätt att beskriva kulturmiljöerna på och värna om dem, beror på att det etablerats en större medvetenhet bland kommuner kring vilken ekonomisk potential kulturvärden besitter. Denna tolkning stöds även av Riksantikvarieämbetet (2016:4) som menar att kulturarvet under 2000-talet alltmer kommit att betraktas i ekonomiska termer.

10. SLUTSATSER

I ljuset av den problematik som inledningsvis uppvisades kring kommuners tillgodoseende av kulturmiljöer i förhållande till förtätning, uppvisar Malmö och Nacka kommun en genuin strävan att bevara kulturmiljöerna. I relation till teorierna kan dock frågan ställas vad det primära syftet med bevarandet ämnar till. Vidare forskning skulle kunna ta avstamp i en utvärdering av de praktiker kommunerna lägger fram med avseende på hur kulturmiljöerna ska tillvaratas, bevaras och utvecklas. Då Kvarnholmen och Varvsstaden är pågående projekt kan det i nuläget inte göras en utvärdering huruvida kommunernas praktiker och föreskrifter kring funktionsomvandling som bevarandepraktik bidrar till att tillvarata, bevara och utveckla kulturmiljöerna.

11. KÄLLFÖRTECKNING

- Andersen, K.V., Bugge, M. M., Hansen, H. K., Isaksen, A., & Raunio, M. (2010). One Size Fits All? Applying the Creative Class Thesis onto a Nordic Context. *European Planning Studies*, 18(10), ss. 1591-1609. DOI: 10.1080/09654313.2010.504343
- Bjur, H., Wetterberg, O. (1990). *Kulturmiljö och planering - om historia för framtiden* (R:83). Stockholm: Statens råd för byggnadsforskning. <http://hdl.handle.net/2077/47610>
- Boverket. (2014). *Vad är en detaljplan*. Karlskrona: Boverket. <https://www.boverket.se>
- Boverket. (2016a). *Översiktsplanen*. Karlskrona: Boverket. <https://www.boverket.se>
- Boverket. (2016b). *Rätt tätt - en idéskrift om förtätning av städer och orter*. Karlskrona: Boverket. <https://www.boverket.se>
- Boverket (2017). *Kulturmiljöunderlag - vad är det*. <https://www.boverket.se>
- Denscombe, M. (2016). *Forskningshandboken: för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*. 3e uppl. Lund: Studentlitteratur.
- European Commission. 2014. *Communication from the commission to the European Parliament, The Council, The European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions - Towards an integrated approach to cultural heritage for Europe*. Bryssel: European Commission. ss. 1-13. http://ec.europa.eu/assets/eac/culture/library/publications/2014-heritage-communication_en.pdf
- Florida, R. (2002). The Economic Geography of Talent. *Annals of the Association of American Geographers*, 92(4), ss. 743-755.
- Florida, R. (2004). *The Rise of The Creative Class: And how it `s transforming work, leisure, community & everyday life*. New York: Basic books.
- Fortuin, K., de Meere, F. (2012). Urban Vitality: Social Supervision in Schiedam, The Netherlands. I Smith, H. & Soledad, M (red.) *Waterfront Regeneration: Experiences in City-building*. Oxon: Routledge. ss. 55-72.
- Gillgren, H. (2000). *Planering och byggande i kulturmiljöer*. Stockholm: Riksantikvarieämbetets förlag.
- Graham, B. (2002). Heritage as Knowledge: Capital or Culture? *Urban Studies*, 39(5-6), ss. 1003-1017. DOI: 10.1080/00420980220128426
- Janssen, J., Luiten, E., Renes, H. & Stegmeijer, E. (2017). Heritage as sector, factor and vector: conceptualizing the shifting relationship between heritage management and spatial planning. *European Planning Studies*, 25(9), ss. 1654-1672. DOI: [10.1080/09654313.2017.1329410](https://doi.org/10.1080/09654313.2017.1329410)
- Jussi S Jauhiainen, S Jussi. (1995). Waterfront redevelopment and urban policy: The case of Barcelona, Cardiff and Genoa. *European planning studies*, 3(1).

Kavaratzis, M. (2004) From city marketing to city branding: Towards a theoretical framework for developing city brands. *Place branding*, 1(1), ss. 58-73.

Länsstyrelsen Skåne (u.å). *Kulturmiljö i lagar och planering*.
http://www.lansstyrelsen.se/skane/Sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/landskapsvard/kulturmiljoprogram/Pages/Kulturmiljo_i_lagar.aspx [2018-05-17].

Markusen, A. (2006). Urban development and the politics of a creative class: evidence from a study of artists. *Environment and Planning A*, 38(10), ss. 1921-1940.
<https://doi.org/10.1068/a38179>

Mieg, H., Oevermann, H. (2015). Studying Transformations of Industrial Heritage Sites - Synchronic Discourse Analysis of Heritage Conservation, Urban Development, and Architectural Production. I Mieg, H., Oevermann, H (red.) *Industrial Heritage Sites in Transformation: Clash of Discourses*. New York: Routledge. ss. 12-25.

Mieg, H., Oevermann, H. (2015). Transformations of Industrial Heritage Sites: Heritage and Planning. I Mieg, H., Oevermann, H (red.) *Industrial Heritage Sites in Transformation: Clash of Discourses*. New York: Routledge. ss. 3-11.

Miljömål (2015). *Planering kulturmiljö*. <https://www.miljomal.se> [2018-05-17].

Nationalencyklopedin. (2017). *Varvsindustri*.

Niedomyśl, T., Jonasson, M. (2012). Towards a theory of place marketing. *Journal of Place Management and Development*, 5(3), ss.223-230,
DOI:<https://doi.org/10.1108/17538331211269639>

Olsson, K. (2010). Cultural heritage as a resource in place marketing. I Mälkki, M & Schmidt-Thomé, K (red.) *Integrating aims - Built heritage in social and economic development*. Espoo: Centre for Urban and Regional Studies. ss. 253-270.

Peck, J. (2005). Struggling with the Creative Class.
International Journal of Urban and Regional Research, 29(4), ss. 740-770.
<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/j.1468-2427.2005.00620.x>

Rainisto, S. (2003). *Success Factors of Place Marketing: A Study of Place Marketing Practises in Northern Europe and the United States*. Diss. Espoo: Helsinki University of Technology.
<https://aaltodoc.aalto.fi/bitstream/handle/123456789/2106/isbn9512266849.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Riksantikvarieämbetet. (2015). *Plattform för kulturhistorisk värdering och urval - Grundläggande förhållningssätt för arbete med att definiera, värdera, prioritera och utveckla kulturarvet*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet. <http://samla.raa.se>

Riksantikvarieämbetet. (2016a). *Kulturarvsarbetet i samhällsutvecklingen - Redovisning av regeringsuppdrag om omvärldsanalys och kunskapsöversikt avseende kulturarvsområdet*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet. <https://www.raa.se>

Riksantikvarieämbetet. (2016b). *Vision för kulturmiljöarbetet 2030 - Redovisning av regeringsuppdrag om ett offensivt och angeläget kulturmiljöarbete*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet. <https://www.raa.se>

Riksantikvarieämbetet. (2017a). *Kulturvärden i planerings- och bygglovsprocesser - en utvärdering om kommuners förutsättningar för att ta hänsyn till kulturvärden*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet. <http://samla.raa.se>

Riksantikvarieämbetet (2017b). *Första frågan: Vad är kulturmiljö?* <https://www.raa.se>

SFS 1988:950. *Kulturmiljölag*. Stockholm: Kulturdepartementet.

SFS 1998:808. *Miljöbalk*. Stockholm: Miljö- och energidepartementet.

SFS 2010:900. *Plan- och bygglag*. Stockholm: Näringsdepartementet.

Short, J. (2014). *Urban Theory - A critical Assessment*. 2a uppl. New York: Palgrave.

Smith, H. & Soledad, M (2012). Sustainable Waterfront Regeneration Around the North Sea in a Global Context. I Smith, H. & Soledad, M (red.) *Waterfront Regeneration: Experiences in City-building*. Oxon: Routledge. ss. 3-16.

Storm, A. (2008). *Hope and rust: reinterpreting the industrial place in the late 20th century*. Stockholm: Kungliga tekniska högskolan.

Sveriges Kommuner och Landsting (SKL). (2015). *Förtätning av städer - trender och utmaningar*. Stockholm: Sveriges Kommuner och Landsting. <https://webbutik.skl.se/bilder/artiklar/pdf/5381.pdf?issuysl=ignore>

Syssner, J. (2012). *Världens bästa plats? Platsmarknadsföring, makt och medborgarskap*. Lund: Nordic Academic Press.

Widén, P. (2014). Kapitel 9, Kvalitativ textanalys. I Fejes, A & Thornberg, R. (red). *Handbok i kvalitativ analys*. 2a uppl. Stockholm: Liber AB. ss. 176-192.

Empiriskt källmaterial

Göteborg kommun

Göteborgs stad. (1991a). *Detaljplan för Eriksberg inom stadsdelen Sannegården i Göteborg*. Göteborg: Göteborgs stad.

Göteborgs stad. (1991b). *Beteckningar och bestämmelser: Detaljplan för Eriksberg inom stadsdelen Sannegården i Göteborg*. Göteborg: Göteborgs stad.

Malmö kommun

Malmö stad. (2000). *Översiktsplan för Malmö 2000*. Malmö: Malmö stad.

Malmö stad. (2007). *Kulturhistorisk utredning. Varvsstaden - Kockumsområdet söder om Stora Varvsgatan. Fastigheten Hamnen 21:149 i Malmö stad Skåne län*. Malmö: Malmö stad.

Malmö stad. (2008a). *Varvsstaden. Program för parallella uppdrag*. Malmö: Malmö stad.

Malmö stad. (2008b). *Planbeskrivning: Detaljplan för östra delen av kvarteret UBÅTEN mm (Varvsstaden) i Hamnen i Malmö*. Malmö: Malmö stad.

Malmö stad. (2008c). *Detaljplan för östra delen av kvarteret UBÅTEN mm (Varvsstaden) i Hamnen i Malmö*. Malmö: Malmö stad.

Malmö stad. (2009a). *Tillhörande ändring av detaljplan för del av kvarteret UBÅTEN (Varvsstaden) i Hamnen i Malmö*. Malmö: Malmö stad.

Malmö stad. (2009b). *Planbeskrivning: Detaljplan 5083. Tillhörande ändring av detaljplan för del av kvarteret UBÅTEN (Varvsstaden) i Hamnen i Malmö*. Malmö: Malmö stad.

Malmö stad. (2011). *Planprogram Varvsstaden*. Malmö: Malmö stad.

Malmö stad. (2014a). *Översiktsplan för Malmö - Planstrategi*. Malmö: Malmö stad.

Malmö stad. (2014b). *Utvecklingsplan Varvsstaden*. Malmö: Malmö stad.

Malmö stad. (2016). *Arkitekturstaden Malmö. Tillägg till översiktsplan för Malmö - Utställningsförslag*. Malmö: Malmö stad.

Malmö stad. (2017a). *Detaljplan för del av fastigheten HAMNEN 21:149 (Varvshallarna) i Hamnen i Malmö*. Malmö: Malmö stad.

Malmö stad. (2017b). *Planbeskrivning: Detaljplan för del av fastigheten HAMNEN 21:149 (Varvshallarna) i Hamnen i Malmö*. Malmö: Malmö stad.

Nacka kommun

Hammarlund-Larsson, C. (1987). *Nacka kommun - kulturhistoriska miljöer*. Nacka: Nacka kommun.

Nacka kommun. (2002). *Nacka översiktsplan 2002*. Nacka: Nacka kommun.

Nacka kommun. (2005). *Program för detaljplaner: Kvarnholmen - Hästhalmssundet - Östra Gäddviken*. Nacka: Nacka kommun.

Nacka kommun. (2010a). *Detaljplan för del av Kvarnholmen Etapp 2 - Centrala kvarnområdet*. Nacka: Nacka kommun.

Nacka kommun. (2010b). *Planbeskrivning: Detaljplan för del av Kvarnholmen Etapp 2 - Centrala kvarnområdet*. Nacka: Nacka kommun.

Nacka kommun. (2011). *Kulturmiljöprogram*. Nacka: Nacka kommun.

Nacka kommun. (2012). *Hållbar framtid i Nacka. Översiktsplan för Nacka kommun*. Nacka: Nacka kommun.

Nacka kommun. (2014a). *Planbeskrivning: Detaljplan för del av Kvarnholmen Etapp 5 - Kvarnholmsplatån*. Nacka: Nacka kommun.

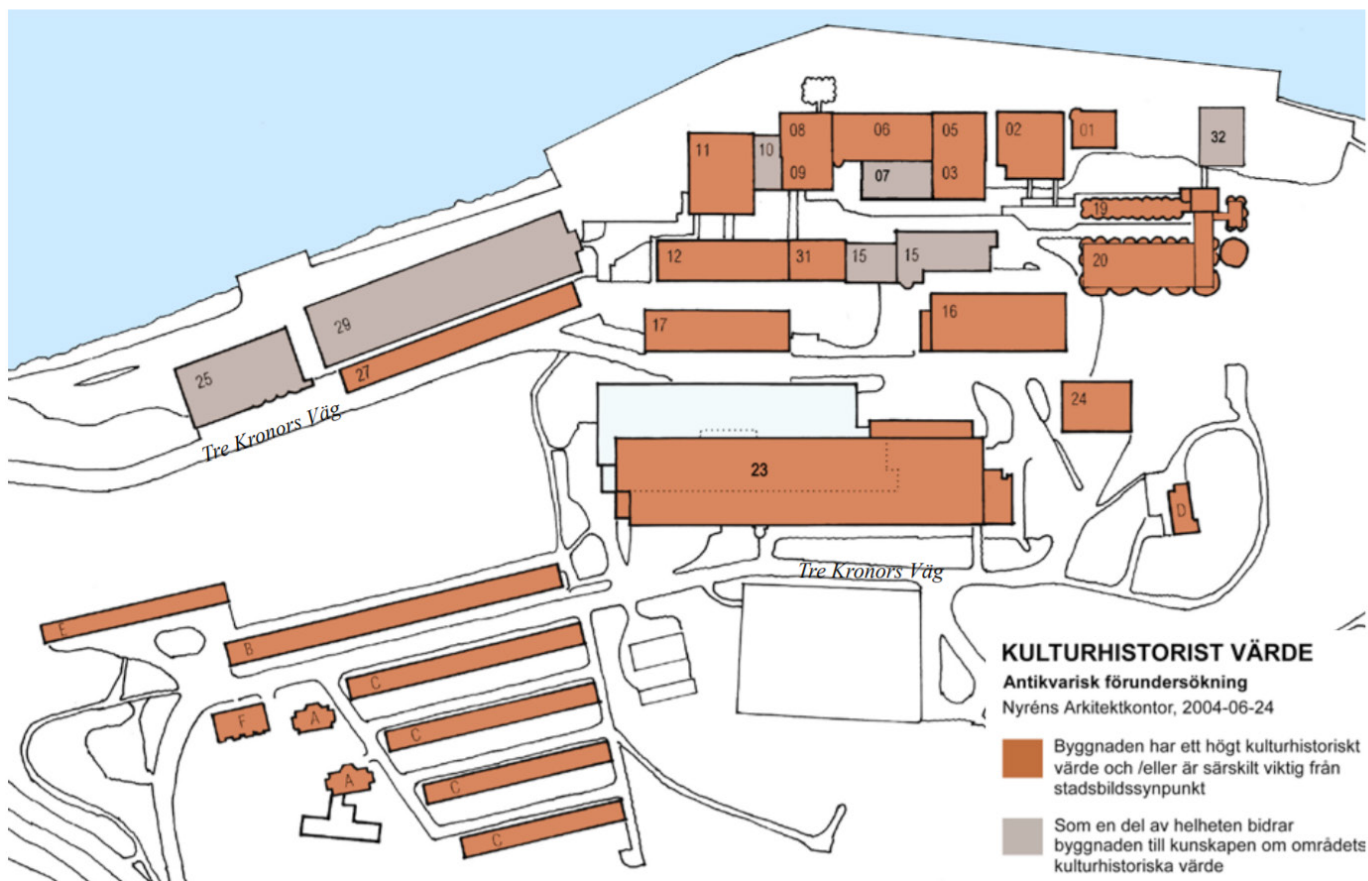
Nacka kommun. (2014b). *Miljökonsekvensbeskrivning och miljöredovisning - Detaljplan för del av Kvarnholmen Etapp 5 - Kvarnholmsplatån*. Nacka: Nacka kommun.

Nacka kommun. (2015). *Detaljplan för del av Kvarnholmen Etapp 5 - Kvarnholmsplatån*. Nacka: Nacka kommun.

Bildmaterial

Bild 1. Nacka kommun (2005). *Befintlig bebyggelse och kulturhistoriska värden. I Program för detaljplaner: Kvarnholmen - Hästholmsundet - Östra Gäddviken*. Nacka: Nacka kommun.

Befintlig bebyggelse och kulturhistoriska värden

BEFINTLIGA BYGGNADER

- 01 Kontors- och bostadshus
- 02 Silo 3
- 03 Korngrynskvarn
- 05 Silo- och rensverksbyggnad
- 06 Kvarn
- 07 Värmecentral
- 08 Magasin 1
- 09 Magasin 2
- 10 Mjölpackning
- 11 Magasin 3
- 12 Magasin 4

- 15 Nya kvarnen
- 16 Makaronifabrik
- 17 Havregrynskvarn
- 19 Spannmålssilo 4
- 20 Spannmålssilo 5
- 23 Spisbrödsfabrik
- 24 Verkstad
- 25 Foderfabrik
- 27 Nya kontoret
- 29 Magasin 5
- 32 Spannmålsmottagning

- A Trävillorna
- B Stora stenhuset
- C Radhusen
- D Disponentvilla
- E Nya stenhuset
- F Butikshuset

En utförlig genomgång av områdets bebyggelse finns i: "KVARNHOLMEN – Antikvarisk förundersökning". Nyréns Arkitektkontor 2004-06-24.

Bild 1: Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse på Kvarnholmen identifierad i den antikvariska förundersökningen av Nyréns Arkitektkontor (Nacka kommun 2005:9).